

III. Murad'ın Devlet Adamlarından Kara Üveys Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı (1591)*

*The Life and Inheritance of Kara Üveys Pasha,
One of the Statesmen of Murad III (1591)*

İLHAN GÖK**

ÖZ

Kara ve defterdar gibi unvanlarla anılan Üveys Çelebi, Aydın'ın köklü ve tanınmış ailelerinden gelen Kadı Muhiddin Mehmed'in oğludur. Üveys Çelebi kadılık yapan babasının yolundan giderek Tire kadısı oldu. Bir av sırasında Saruhan Sancakbeyi olan Şehzade Murad'la tanışmasından sonra sancak defterdarlığına getirildi. Şehzade'nin 1574'te III. Murad (1574-1595) unvanıyla tahta çıkması ile İstanbul'a giden Üveys Çelebi o sıra sadrazam olan Sokullu Mehmed Paşa (ö. 1579) ile girdiği iktidar mücadelesini kazandı. Sultan üzerindeki etkisi giderek artınca başdefterdarlık görevine getirildi. Bir müddet sonra da Budin Beylerbeyliğine tayin edildi. Bu görevden sonra sırasıyla Halep ve Şam beylerbeyliğine getirilen Üveys Paşa, Mısır Valisi İbrahim Paşa ile İstanbul'a geldi ve başdefterdarlık görevine tekrar tayin edildi. Kısa bir süre sonra da Mısır valiliği görevine getirildi. 1591 tarihinde çıkan ayaklanmadan etkilenip üzüntüden vefat etti ve malları müsadere edildi. Dönemin kronikleri ve arşiv kayıtlarından Üveys Paşa'nın kariyerindeki yükselişi, III. Murad üzerindeki nüfuzu ve kazandığı şöhreti açıkça görülmektedir. Bu çalışma Paşa'nın sahip olduğu şöhretinin yanında birçok değerli eşyasının kaydedildiği muhallefat kayıtlarına odaklanmıştır. Makalede entelektüel bir kişiliğe sahip olduğunu gösteren kitapları, sahip olduğu mal varlıkları detaylı bir şekilde incelenmiş ve literatüre kazandırılması hedeflenmiştir. Çalışmada müsadere ve muhallefat kavramları ele alındıktan sonra Paşa'nın hayatı, tespit edilen mal varlıkları incelenip elde edilen verilerin değerlendirilmesi şeklinde bir yöntem izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müsadere, Muhallefat, Mısır, Üveys Paşa.

* Makale geliş tarihi: 19 Kasım 2022, kabul tarihi: 21 Aralık 2022, araştırma makalesi.

** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE. ilhangok52@gmail.com, ORCID

ABSTRACT

Üveys Çelebi, known by titles such as Kara and defterdar, was the son of Kadı Muhiddin Mehmed, from one of the well-established and well-known families of Aydın. Üveys Çelebi followed in the footsteps of his father who was a kadi (muslim judge) and became the kadi of Tire. After meeting Prince Murad, who was the Governor of the Sanjak of Saruhan, during a hunting trip, he was appointed as the Sanjak bookkeeper. When the Prince ascended the throne as Murad III (1574-1595) in 1574, Üveys Çelebi went to Istanbul and won the power struggle with Sokullu Mehmed Pasha (1579 d.), who was the Grand Vizier at the time. As his influence on the Sultan gradually increased, he was appointed as the chief bookkeeper. After a while, he was appointed as the Beylerbey of Budin. Following this assignment, Üveys Pasha was appointed as the Beylerbey of Aleppo and Damascus respectively and later came to Istanbul with Ibrahim Pasha, the Governor of Egypt, and was reappointed as the chief bookkeeper. Shortly afterwards, he was appointed as the Governor of Egypt. He was badly affected by the uprising in 1591 and died of grief and his properties were confiscated. The chronicles and archival records of the period clearly show the rise of Üveys Pasha's career, his influence on Murad III and the fame he gained. This study focuses on Pasha's muhallefat records, which record many of his valuable possessions as well as his fame. In the article, his books, which show that he had an intellectual personality, and his assets are analyzed in detail and it is aimed to bring them into the literature. After discussing the concepts of confiscation and muhallefat, the Pasha's life, his assets, are examined and the data obtained are evaluated.

Key words: Confiscation, Inheritance, Egypt, Üveys Pasha.

Giriş

BİLİNDİĞİ gibi Osmanlı miras hukukunda ölen kişilerin malları kayıt altına alınırdı. Kayıt altına alma işlemi vefat eden kişilerin toplum içindeki statülerine göre değişiklik gösterebilmekteydi. Vefat eden kişi reayadan biri olduğunda malları şer'iyeye sicillerine kaydedilirken, yönetici sınıfına mensup olanların malları ise görevliler tarafından müsadere edilerek muhallefat adı verilen defterlere kaydedilirdi.¹ Sözlükte “ısrarla istemek” anlamındaki *sudûr* kökünden türeyen ve “çekip almak” manasına gelen müsadere, devlet tarafından hazineye gelir kaydedilmesi amacıyla mala el konulması uygulamasıdır.²

Müsadere uygulaması, Osmanlılardan önce Emevîler, Abbasîler, Gazneliler ve Türkiye Selçuklularında uygulanmıştır.³ Osmanlı Devlet'inde ise bu uygulamaya ilk devirlerden itibaren rastlanılmaktadır. II. Mehmed'in (1444-1446, 1451-1481)

¹ Muhallefat yerine metrukat, tereke, kassam ve terike kelimeleri de kullanılmaktadır. Bk. Tahsin Özcan, “Muhallefat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2020, XXX, 405-406; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004), s. 564.

² Cengiz Tomar, “Müsadere”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXII, s. 65.

³ Mehmet Ali Ünal: “Osmanlı Devleti'nde Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49(1987), s. 97; Cengiz Tomar, “Müsadere”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXII, s. 65.

kul sistemine verdiği önemden dolayı müsadere uygulaması giderek yaygınlaşmıştır.⁴ Bu uygulama sayesinde devlete karşı güç oluşturabilecek zengin bir sınıfının oluşmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.⁵

Müsadere ve muhallefatla ilgili ilk çalışmaları Barkan ve İnalçık yapmıştır. Onlar, kendilerinden sonraki araştırmacılara ilham olmuştur. Osmanlı dönemi ümera, ulema ve üdeba sınıfına mensup olan birçok ünlü kişilerin muhallefatı üzerine çalışmalar yapılmıştır.⁶ Bu çalışmalar, kişilerin kimlikleri, meslekleri, yaşları, görev yerleri, sahip olduğu taşınır ve taşınmaz malların isim ve değerleri açısından önem arz etmekte olup sosyal ve iktisadî hayata dair önemli bilgiler vermektedir.

Bu makalede, III. Murad döneminde kadılıktan paşalığa kadar çıkan bir devlet adamının hayatı ve sahip olduğu mal varlığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle müsadere ve muhallefat hakkında kısa bilgi verilecektir. Ardından dönemin kronik ve arşiv kayıtları çerçevesinde Üveys Paşa'nın hayatı ve muhallefatı ele alınacaktır. Muhallefat bölümünde ise Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen defterler hakkında bilgi verilerek, terekesindeki mallar çeşitli başlıklar altında değerlendirilecektir.

Üveys Paşa'nın Hayatı

XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı idari ve mali sahasında varlık gösteren önemli devlet adamlarından biri de “Defterdar” ve “Kara” lakaplarıyla bilinen Üveys Paşa'dır.⁷

Üveys Paşa, Aydın'ın köklü ailelerinden birine mensup olup Mevlâna Kadı Nazır Muhiddin Mehmed'in oğludur. 1529 tarihinde doğduğu rivayet edilen Üveys Çelebi ilk eğitimini ulemadan olan babası Nazır Muhiddin Mehmed Efendi'den aldığı rivayet edilir. Üveys Çelebi daha sonra eğitimini İstanbul'da maliye ketebesinde tamamlamıştır.⁸

4 Ünal, “Osmanlı Devleti'nde Müsadere”, s. 97.

5 Murat Yıldız, “Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Muhallefatı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 26 (Bahar 2012), s. 70-71.

6 Muhallefat ve tereke üzerine son zamanlarda çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ömer Barkan, “Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, III/5-6(1966), s. 1-449; Halil İnalçık, “15. Asır Türkiye İktisadî ve İctimaî Tarihi Kaynaklar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1953), s. 52-75; Cahit Telci, “Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/2 (2007), 145-166; Fatih Bozkurt, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22(2013), s. 193-229; Merve Karaçay Türkal, “Erzurum Valisi Şahin Mustafa Paşa'nın Muhallefatı” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)(2019), s. 283-295; Osman Taşkın, “Sultan I. Abdulhamid'in Adamı Karavezir Seyyid Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3) 2019, s. 546-571; Bekir Gökpinar, “Rakka valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın Muhallefatı”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2020), s. 144-191; İlhan Gök, “Diyarbakir Valisi Hüzeyin Paşa-zade Sarı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı”, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2020), s. 23-57; Merve Karaçay Türkal, “Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın Muhallefatı (1692-1694)”, *Selçuk Türkiyat*, 52 (2021), s. 213-237; Osman Taşkın-Ersin Kırcı, “Pargalı İbrahim Paşa'nın Müsadere Olunan Muhallefatı ve Mal Varlığına Ait Kayıtlar”, *History Studies*, 13(3) 2021, s. 1009-1036.

7 M. Tayyib Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği 1578-1580”, *Tarih Dergisi*, 2(2020), s. 2.

8 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye-I*, yay. haz. Ali Aktan vd., (İstanbul: Sebül yayınları, 1995), 431; Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği”, s. 18.

Üveys Çelebi'nin İstanbul'da hangi medreseden mezun olduğu mevcut literatüre göre bilinmemektedir. Ancak onun medrese çıkışlı olduğu Tire kadılığından anlaşılmaktadır. Üveys Paşa, babası ve kardeşleri Raî Hasan Efendi⁹ ve Ramazan Efendi¹⁰ gibi ulema sınıfına mensup olmuştur.¹¹ Üveys'in Ramazan ve Raî Hasan'dan başka Ahmed adlı üçüncü bir kardeşi daha vardır.¹²

İstanbul'da eğitimini tamamlayan Üveys Çelebi'nin ilk görev yerinin neresi olduğu bilinmemektedir. Ancak doğum tarihi 1529 olarak kabul edildiğinde III. Murad'ın şehzadeligi zamanında Tire kadılığına kadar birçok görevde bulunmuş olmalıdır. Keza 1565 tarihinde Tire'de kendi adına bir de cami yaptırmıştır.¹³

Üveys Çelebi'nin ikbal basamaklarını çıkması ise III. Murad'ın Manisa sancağına gönderilmesiyle başlar. Bir av esnasında Şehzade Murad'la tanışan Tire Kadısı Üveys, Şehzade'nin gözüne girmeyi başardı.¹⁴ Bir müddet sonra sancak defterdarının ölümü üzerine Şehzade Murad'ın talebi ve babası II. Selim'in (1566-1574) onayı ile sancak defterdarlığına tayin edildi.¹⁵ Üveys Çelebi'nin bu göreve ne zaman tayin edildiği net olarak bilinmese de H. 13 Rebiulahir 980/M. 23 Ağustos 1572 tarihli Şehzade Murad'ın lalasına yazılan bir mühimme kaydında Üveys Çelebi'nin o tarihte sancak defterdarı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Üveys Çelebi, Manisa'da iken şehzade üzerinde nüfuzunu arttırarak dönemin meşhur âlimlerinden Hoca Sadeddin Efendi ve haremi idare eden Raziye Kadın gibi şehzadeyi etkisi altına aldı.¹⁷ Üveys Çelebi'nin şehzadenin gözünde önemli olduğu H. 7 Recep 982/M. 23 Ekim 1574 tarihli bir buyruldu kaydından da anlaşılmaktadır. Bu buyruldu kaydına göre Şehzade, defterdarı Üveys Çelebi'nin maaşının

⁹ Rai Hasan Efendi Edirne kadısı iken H. 993/M. 1585'te vefat etti. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, (Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, 1972) s. 164.

¹⁰ İstanbul kadısı olan Ramazan Efendi H. 984/M. 1576 tarihinde vefat etti. Bk. Pakalın, *Maliye Teşkilatı (1442-1930)* s. 164.

¹¹ Selçuk Seçkin, "17. Yüzyılın Önemli Minyatürlü Yazması Vekayi-i 'Ali Paşa", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21(2007), s. 105; Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Alî Sâtî' Efendi, Süleyman Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi'* (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mârî Yapılar, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, (İstanbul:İşaret Yayınları, 200), s. 148

¹² Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, s. 164-165.

¹³ Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın 1973 İl Yıllığı, haz. Cevat Ergenekon (İzmir: Karınca Matbası, tarihsiz), s. III.

¹⁴ Joseph Freiherr von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-IV*, yay. haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992), s. 54

¹⁵ Kadir Akıllı, *Peçevî Tarihi (184b-218a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 29.

¹⁶ Lala'ya hüküm ki: Saruhân ve Aydın sancaklarının mensûh olan piyâde çiftliklerinin ba'zı defterdâr Üveys müte'allikâtından olup mücerred mirîye âyid olanı mezbûr mültezim taleb itdüğü için garaz idüp hilâf-ı vâkı' arz idüp ve ba'zı ehl-i fesâda mu'âvenet idüp mezbûr oğlunu pâreledüp katl itdürdi diyü şekvâ itmeğın husûs-ı mezbûr teftîş olunup görilmek için sunılan ruk'a aynı ile sana irsâl olındı buyurdum ki; vusûl buldukda ruk'ada mastûr olan mevâddı görüp didüğünün aslı var mıdur fil vâkı' katl olunmağa sebeb ne olmışdur müşârûn-ileyhün bu bâbda medhali var mıdur aslı ile tamâm gavırına irişüp mufassal u meşrûh yazup vuku'ı üzre arz eylesin. Bk. Muharrem Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 290-291.

¹⁷ Bekir Kütükoğlu, "Murad III" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXI, 172.

artırılmasını talep etmiş ve neticede Üveys Çelebi'ye 25 bin akçe terakki verilmesinisağlamıştır.¹⁸

1574 tarihinde II. Selim'in (1566-1574) vefatı üzerine Şehzade Murad hızlı bir şekilde İstanbul'a gitti. Şehzade'nin, İstanbul'a giderken maiyetinde defterdarlık rütbesine çıkardığı Üveys de bulunmaktaydı. Üveys Çelebi, bu yolculuk esnasında III. Murad'dan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın kendisine bir fenalık yapmaması için güvence almıştır.¹⁹ Üveys Çelebi'nin bu hareketinin ne kadar isabetli olduğu bir müddet sonra anlaşıldı. Dönemin Sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa, III. Murad'ın yakınında bulunan Üveys Çelebi'yi İstanbul'a gelirken kendi izni olmadan şehzadenin sandıklarını açıp adamlarına ulufe verdiğini söyleyerek hakkında soruşturma açılmasını sağladı. Üveys Çelebi itham edilen suçlamalara karşı “*Ben defterdârım, hazîne benüm marifetüm ile açılır kapanur. Açdım, ne ise masâlih-i mühimme lâzım olduğu üzre gördüm. Zâyi olmuş nesne varise âhir olsun, birine bin vireyin*” şeklinde cevap verdi.²⁰ Bunun üzerine Üveys Çelebi azarlanarak işlerden el çektilirdi. Ancak kısa bir süre sonra III. Murad tarafından şikk-ı sani defterdarlığına tayin edildi²¹ Bu görevden yaklaşık iki ay sonra da H. Şevval 982/M. Ocak-Şubat 1575 tarihinde Lalezar Efendi'nin yerine başdefterdar tayin edildi.²²

Üveys, başdefterdar tayin edildikten sonra nüfuzunu arttırmaya çalıştı. Bu dönemde daha önceleri sadrazam telhisi ile yapılan bazı işler defterdar telhisi ile yapılır olmuştu. Hâlbuki bundan önce sadrazam telhisi üzerine önemli konularda hatt-ı hümayun çıkarılırken Üveys Paşa, Sultan Murad üzerindeki nüfuzunu kullanarak artık defterdar telhisiyle de hatt-ı hümayunlar çıkarılmasını sağladı. Böylece kadılık ve sancakbeylikleri olmak üzere diğer idari alanlarda atamalarda da Üveys Paşa söz sahibi oldu²³ Ancak Zinkeisen, Üveys Paşa'nın elde ettiği yetkiyle mali alanda aşırılıklarına rağmen görevini suiistimal etmediğini ve rüşvete meyilli olmadığını belirtmektedir.²⁴

Üveys Paşa elde ettiği yetkiler sayesinde Sokullu Mehmed Paşa ve taraftarlarının aleyhine faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bunun en güzel örneği Sadrazam Mehmed Paşa'nın adamlarının zeametlerini “*havâss-ı hümâyûna lâyıktır*” diyerek almasıdır.²⁵ Peçuyî İbrahim, Üveys'in Sadrazamı kastederek, “*göresün pâdişâh*

18 “Şehzâde hazretleri mektûb gönderup defterdârı Üveys'e terakki ricâ etmeğın yiğirmi beş bin terakki buyruldu. 7 Recebül-mürecceb sene 982”. Bk. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-1 Âsafî Divan-1 Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM.d) 25/2814.

19 Kadir Akıllı, *Peçevî Tarihi*, s. 29; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-IV*, s. 54.

20 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarihi Selânikî-I*, haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 112.

21 Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, C. II, haz. Şevki Nezihî Aykut (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004), s. 252.

22 Kadir Akıllı, *Peçevî Tarihi*, s. 30; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, s. 159.

23 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-IV*, s. 54; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 3*, çev. Nilüfer Epeçeli, (İstanbul: Yeditepe, 2011), s. 282.

24 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 3*, s. 282.

25 Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi-II*, haz. Vahit Çubuk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), s. 332.

mukarriblerine olan ihânet kendi mensubâtına olıcak hoşça midur” diye dolaylı yollardan sadrazamı iğnelemekten geri kalmadığını aktarmaktadır.²⁶

1578 senesine kadar defterdarlık hizmetinde bulunan Üveys Paşa, bu tarihte Budin sarayına ve baruthanesine yıldırım isabet etmesi bahane edilerek suç isnat edilen Sokulluzâde Mustafa Paşa'nın azledilip katledilmesi üzerine Budin beylerbeyliğine tayin edildi²⁷

Gökbilgin, Budin valisinin azledilip katledilmesinde Üveys Paşa'nın etkisinin olmadığını hatta Üveys Paşa'nın bu göreve gitmemek için çeşitli bahaneler ileri sürdüğünü belirtmektedir.²⁸ Üveys Paşa, Budin'e tayin edilmeden önce serhatte daha önce görev yapmamış olmasına rağmen kısa bir süre içinde duruma adapte oldu ve çalışmaya koyuldu.

Görevi esnasında vergi ile ilgili birtakım düzenlemeler yaptı. Avusturya ile olan ahde aykırı yapılan taarruzların sulhla çözülmesi için Avusturya kralı ve arşidükle mektuplaştı.²⁹ Diğer taraftan da Üveys Paşa bölgedeki bütün kale ve nehirleri gösteren bir harita hazırlatarak İstanbul'a gönderdi.³⁰ Bu esnada Avusturya sulha aykırı hareket etmeye devam etti ve 1580 yılında Hatvan Kalesi'ne saldırdı. Osmanlı askerlerinin Hatvan'da ağır zayıat vermesi üzerine Üveys Paşa azledildi ve yeni valinin gelmesine kadar orada kalması emredildi.³¹ Üveys Paşa, Budin valiliğinden azledildikten bir müddet sonra 1582'de Halep beylerbeyi tayin edildi. Ancak bir süre sonra Halep beylerbeyliği görevinden de alınarak Şam beylerbeyliğine getirildi.³² Üveys Paşa'nın Şam beylerbeyliği görevi esnasında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında mücadele devam etmekteydi. Osmanlı Devleti bu esnada Safeviler üzerine gitmek için bir Şark seferi düzenlemişti. Bu sefere H. 18 Safer 992/M. 1 Mart 1584 tarihinde Üveys Paşa da görevlendirildi.³³ Ancak H 8 Rebiülahir 992/M. 19 Nisan 1584 tarihinde Şark seferine Şam askerleriyle birlikte Halep beylerbeyinin gitmesi emredilerek Üveys Paşa, Şam muhafazasında bırakıldı.³⁴ Üveys Paşa Şam muhafazasında iken Dürzîlerle mücadele etti. Paşa'nın buradaki görevini ne zamana kadar devam ettirdiği bilinmemektedir. Ancak Dürzîlere karşı Şam Kalesi'ni koruyan Dizdar Hacı Ali'nin timarının arttırılmasına dair H. 29 Şaban 993/M. 26 Ağustos 1585 tarihli fermanla halen Şam beylerbeyi olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

²⁶ Kadir Akıllı, *Peçevi Tarihi*, s. 30-31.

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016), s. 53.

²⁸ Gökbilgin, “Budin beylerbeyi Kara Üveys Paşa”, s. 19-20.

²⁹ Gökbilgin, “Budin beylerbeyi Kara Üveys Paşa”, s. 24-25, 28, 30.

³⁰ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 127.

³¹ Gökbilgin, “Budin beylerbeyi Kara Üveys Paşa”, s. 32.

³² Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, yay. haz. Ali Çavuşoğlu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019) s. 1102.

³³ BOA, A.DVNS.MHM.d., 44/447.

³⁴ “Haleb Beylerbeyine hükim ki: İşbu sene Şam Beylerbeyisi olan Üveys Paşa dâme ikbâlehû Şam muhafazasında alıkonulup vilâyet-i Şam'ın ümerâ zu'emâ ve sipâhileri bi'l-cümle sene-i sabıkâda sefer-i hümâyûnuma me'mûr olan asâkir.” Bk. BOA, A.DVNS.MHM.d., 44/477.

³⁵ Dürzîlerle yapılan muharebede Şam Kalesi dizdarı Hacı Ali'nin hizmetinden dolayı timarına terakki verilmesi için III. Murad Şam Beylerbeyi Üveys Paşa'ya bir ferman göndermiştir. Bk. BOA, TS.MA.e nr. 892/17.

Bu esnada Mısır Beylerbeyi Vezir İbrahim Paşa yerine Sinan Paşa'yı bırakarak İstanbul'a geri dönmek için yola çıkmıştı. İbrahim Paşa, Şam'a geldiğinde ise Şam Beylerbeyi Üveys Paşa'yı azlederek ona Mısır eyaletine tayin edileceği taahhüdünü vererek İstanbul'a dönmesini sevk etti.³⁶ Üveys Paşa, İstanbul'a geldiğinde kendisine taahhüt edilen Mısır beylerbeyliği görevini beklerken maliyenin kötü durumda olmasından dolayı ekonominin düzeltilmesi amacıyla tekrar başdeftardalık görevine getirildi.³⁷ 1586'nın sonlarında İbrahim Paşa'nın yerine bırakmış olduğu Sinan Paşa'nın Mısır idaresinde zayıflık göstermesi ve askerler tarafından kaleden indirilmesi üzerine Musahip Muhammed Paşa'nın yardımıyla Üveys Paşa, 1586 yılının sonlarına doğru Mısır valisi tayin edildi.³⁸ Ancak Mısır'a Mart 1587 tarihinde hareket etti.³⁹ Mısır valiliği esnasında Paşa'nın en önemli icraatı Mısır hazinesini artırmasıdır. Önceki Mısır valilerinin İstanbul'a gönderdiği yıllık 500 bin filorilik Mısır irsaliyesini 600 bin filoriye çıkardı.⁴⁰ Üveys Paşa'nın bu başarısı üzerine Sultan III. Murad, Üveys Paşa'ya H. 10 Zilkade 997/M. 20 Eylül 1589'da iki adet hilat göndermiş akabinde ise H. 2 Safer - 30 Safer 999/M. 15 Kasım-28 Aralık 1590 tarihleri arasında iki defa inam vermiştir.⁴¹ Önemli başarılar elde eden Üveys Paşa'ya bu görevi esnasında vezirlik payesi de verilmiştir.⁴² Üveys Paşa, Mısır valiliği esnasında sefelinin yaşadığı problemleri yaşamış ve askerler tekrar isyan etmişti.⁴³ Askerlerin isyanı neticesinde haremine çekilmek zorunda kalan Paşa, üzüntüsünden dolayı hastalandı ve vefat etti.⁴⁴ Yusuf Hallak, Paşa'nın vefat

³⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühül-Ahbâr*, s. 1102.

³⁷ Mehmed bin Yusuf, Hallak Tarih-i Mısır adlı eserinde Üveys Paşa'nın Mısır'a ayak basma tarihi olarak H. 22 Cemaziyelahir 994/M. 10 Haziran 1586 tarihini vermektedir. Ancak H. 29 Şaban 993/M. 26 Ağustos 1585 tarihli mühimme kaydından Üveys Paşa'nın halen Şam Beylerbeyi olduğu anlaşılmaktadır. Üveys Paşa'nın Mısır'a tayini ile ilgili olarak bilgi veren Gelibolulu Mustafa Âli ise Mısır Valisi İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gelirken Şam'a uğradığında Üveys Paşa'ya Mısır valiliği taahhüdünde bulunarak Paşa'yı İstanbul'a sevk ettiğini ancak Üveys'in İstanbul'da Mısır valiliği beklerken başdeftardar tayin edildikten sonra Mısır'a tayin edildiğini bildirmektedir. Gelibolulu Mustafa Âli'nin verdiği bu bilgiyi ise 11 R. 995/M.21 Mart 1587 tarihli başka bir mühimme kaydı desteklemektedir. Gelibolu Mustafa Âli ve dönemin arşiv kayıtları dikkate alındığında Yusuf Hallak'ın verdiği tarihin hatalı olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bk. Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühül-Ahbâr*, s. 1102; Mehmed bin Yusuf Hallak *Tarih-i Mısır*, (İstanbul Üniversitesi Yazmaları, Nektyoo628), s. 91a; Bk. BOA, ADVNS.MHM.d., 62/106 11 R. 99.

³⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühül-Ahbâr*, s. 1102; Zekiye Efeoğlu, *Evlîya Çelebiye Göre Mısır Beylerbeylerinin Mısır'a Geliş ve Gidişleri*, (Yüksek Lisans tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 52; Seyyid Muhammed es-Seyyid, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, (İstanbul: İstanbul Fakültesi Basımevi, 1990), s. 99.

³⁹ Vezir İbrahim Paşa'nın yerine bıraktığı Sinan Paşa'ya 11 R. 995/M.21 Mart 1587 tarihinde Mısır'dan hareket ederek kadırga ile İstanbul'a gelmesi emredilmiştir. Ayrıca aynı tarihli başka bir hüküm suretinde ise Üveys Paşa'nın Mısır beyi olduğu belirtilmektedir. Bk. BOA, ADVNS.MHM.d., 62/106.

⁴⁰ Mehmed bin Yusuf Hallak, *Tarih-i Mısır*, vr. 91a-92a.

⁴¹ Hilat için bk. BOA, ADVNS.MHM.d., 66/71; inam için bk. Osman Yiğit, *Topkapı Sarayı Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 648, 693.

⁴² Üveys Paşa'ya vezaret payesinin verilmesi Mısır'da kul taifesinin Paşa'nın üzerine hücum etmesinden sonradır. Bk. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî-I*, s. 217.

⁴³ I. Ahmed döneminde Mısır Valisi olan Ali Paşa'nın faaliyetlerini anlatılan Kelâmi-yi Rumî eserinde "Kul tâyifesinin ulûfeleri kendülere vâsil olmazmış. Ve alık ve cerâyeleri hod sâfi türâb alınmağla anbarların hâli harâb olmuşidi. Ve Üveys Paşa merhûm dahi üçer günlük ulûfelerin kul tâyifesinin kat' itmekle sebeb-i fitne vâki' olup ibtidâ askerın bî-edebâne vaz'larına bâ'is ol olmuşidi" şeklinde anlatılmaktadır. Bk. Soner Demirsoy, *Vekâyi-i Ali Paşa (İnceleme-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 422.

⁴⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî-I*, s. 217; Mehmed bin Yusuf Hallak, *Tarih-i Mısır*, vr. 92a.

tarihini H. 15 Recep 999/M. 9 Mayıs 1591 olarak vermektedir.⁴⁵ Ancak Üveys Paşa'nın muhallefat defterinde “Üveys Paşa mîr-i mîrân-ı vilâyet-i Mısır el-müteveffâ fî 5 Receb sene 999” şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁶ H. 999/M. 1591 tarihinde vefat eden Üveys Paşa Mısır'da Karafe'de defnedilmiştir.

Kadılık, defterdarlık ve beylerbeyliği gibi birçok görevde bulunmuş olan Üveys Paşa'nın kişiliği hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Dönemin kaynaklarından Gelibolulu Mustafa Âli, Üveys Paşa'nın hilekâr ve müdebbir olduğunu belirtir.⁴⁷ Gökbilgin, Budin Beylerbeyi Üveys Paşa üzerine yaptığı çalışmasında Gelibolu Mustafa Âli'nin verdiği bu bilginin daha sonraki tarihçiler tarafından sorgulanmadan nakledildiğinden dolayı hakkının yendiğini ve Mustafa Âli'nin verdiği bilginin aksine döneminin başarılı devlet adamlarından biri olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Gökbilgin'in bu tespitini dönemin kaynaklarından Peçuyî İbrahim de desteklemektedir. Peçuyî İbrahim eserinde iki kardeşinin ölümü üzerine babasının kardeşlerinden kalan timarı Üveys Paşa'dan istediğini ve Paşa'nın da bunu verdiğini belirterek cömertliğinden bahsetmektedir.⁴⁹ Danişmend ise Üveys Paşa'nın Anadolu Türklerinden olması nedeniyle devşirmeler tarafından “Türk-i Sütürk” denilerek hor görülmesine rağmen zeki, aydın ve azimli bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmektedir.⁵⁰

Üveys Paşa vefat ettiğinde geriye Mehmed adında oğlu ve adı bilinmeyen bir eşi vardı. Mehmed Paşa, babasının sağlığında Halep ve Trablus beylerbeyliği görevlerini yürütmüştür.⁵¹ Babasının vefatından sonra İstanbul'a çağrılan Mehmed Paşa, daha sonra Anadolu valiliği ile Saruhan ve Menteşe muhassıllığına tayin edildi. Anadolu'daki suhte isyanın bastırılması ve Kınalıoğlu adlı eşkıyanın yakalanmasında görevlendirilen Mehmed Paşa, Engürüs seferinde de bulunmuştur.⁵² Üveys Paşa'nın oğlunun yanında Üveys Paşazade olarak bilinen torunu da Cezayir beylerbeyliği yapmıştır.⁵³ Üveys Paşa'nın eşi hakkında fazla bir malumat bulunmamaktadır. H. 22 Ramazan 999/M. 14 Temmuz 1591'de Dimyat beyine hitaben yazılan hükümde “fevt olan Üveys Paşa'nın evlâd u ıyâlinin eşyasıyla birlikte İstanbul'a getirilmesi emredilmektedir.⁵⁴ “Evlâd u ıyâl”; çocuk, aile ve eş anlamına gelmekle

45 Dönemin kaynaklarından Selânikî Tarihinde Üveys Paşa'nın ölüm tarihi net olarak verilmez, ancak hastalandığında ziyarete giden Defterdar Yahya Efendi'nin Üveys'in ölümünden sonra 26 Recep'te ulakla Antalya iskelesine geçtikten sonra Asitane'ye vefat haberini bildirdiği zikredilir. Bk. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî-I*, s. 242; Mehmed bin Yusuf Hallak, *Tarih-i Mısır*, vr. 91a-91b.

46 BOA, Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d). 374, s. 2.

47 Gelibolu Mustafa Âli'nin Kühül'ahbâr eserinden naklen. Bk. Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği”, s. 17.

48 Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği”, s. 17.

49 Kadir Akıllı, *Peçevî Tarihi*, s. 31.

50 Kadir Akıllı, *Peçevî Tarihi*, s. 29; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi C.III*, (İstanbul: Doğu Kitüphanesi, 2011), s. 40.

51 BOA, A.DVNS.MHM.d., 50/440 H. 08/Recep 993/6 Temmuz 1585; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî-I*, s. 249.

52 BOA, A.DVNS.MHM.d., 75/242, 612, 692.

53 Mehmed Süreyya, *Sicillî Osmanî-I*, s. 4.

54 BOA, A.DVNS.MHM.d., 67/370, 371, 375.

birlikte hükümde eşinden bahsedildiği söylenebilir.⁵⁵ Bu bilgiyi Nicolae Jorga Üveys Paşa'nın eşini Mısır'dan İstanbul'a getiren geminin Batılılar tarafından durdurulduğu ve bunun bir savaş bahanesi olabileceğinden bahsederek teyit etmektedir.⁵⁶

Üveys Paşa idareciliğın yanı sıra vakıf işlerinde de bulunmuştu. III. Murad'ın şehzadeliği esnasında Tire'de,⁵⁷ daha sonra da İstanbul Sirkeci'de Hocapaşa Camisi'ni yaptırdı. Tahsin Öz, Cerrahpaşa civarındaki Hubyar Mescidi'nin banisinin Üveys Paşa olduğunu zikretmektedir. Ancak *Hadikatü'l-Cevâmi'*de Hubyar Mescidi'nin banisinin Üveys Paşa olmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁸

Üveys Paşa'nın Muhallefatı

Üveys Paşa'nın 1591 tarihinde vefat etmesi üzerine mallarının müsadere edilmesi için bir heyet oluşturuldu. Heyette Mısır Kadısı Mehmed Efendi ve Defterdarı Yahya Efendi, Babussaade Ağası Davud Ağa, Mirliva Sinan Bey, Mirliva Hüseyin Bey, Mirliva Rüstem Bey ve eski İbrim Mirlivası Mehmed Bey, Divan Naibi Hasan Efendi, Ruznameci Yusuf Çelebi, Deşişe Nazırı Şemşeddin Efendi, Üveys Paşa'nın kethüdası Behram ile ona tabi bazı kişiler, Pir Ali Çavuş, Dergâh-ı âli kapıcıları ve Mısır Divanı müteferrikaları vardı.⁵⁹

Muhallefatının tespit edilmesinden sonra İstanbul'a getirilemeyecek olan eşyaların Mısır'da satılarak geri kalanların İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁶⁰ H. 10 Ramazan 999/M. 2 Temmuz 1591 tarihli ferman kaydına göre terekenin getirilmesi görevi Pir Ali Çavuş'a verilmiştir. Dimyat beyi ve Pir Ali Çavuş'a hitaben yazılan fermanın devamında eşyaların getirilmesinde kadirge yetmediğinde Ali Çavuş'un eşyaların geri kalanını kendi kadirgasına yükleyip getirmesi emredilmektedir.⁶¹ Terekenin bir an önce getirilmesi için Osmanlı Devleti durumu yakından takip etmiş ve kadirgaların güzergâhı üzerinde olan Rodos beyine de bir ferman göndererek Pir Ali Çavuş'un kadirgası Rodos'a geldiğinde bir an önce İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁶² Üveys Paşa'nın mallarının zaptı ve Mısır'da eşyaların satılması işlerinin yaklaşık iki ay kadar sürdüğü Pir Ali Çavuş'un Mısır'a ilk muhallefat kaydından iki ay sonra gönderilmesinden anlaşılmaktadır. Terekenin gönderilmesi

⁵⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, yay. haz. Aydın Sami Güneyçal, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1999), s. 400.

⁵⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, yay. haz. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer Epeçeli, (İstanbul:Yeditepe Yayınları, 2005), s. 327.

⁵⁷ Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın 1973 İl Yıllığı, s. III.

⁵⁸ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî sâti Efendi, Süleymân Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, İstanbul), 2001, s. 148. Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1997), s. 72-73.

⁵⁹ BOA, MAD.d., 374, s. 9.

⁶⁰ Osmanlı Devleti, taşrada vefat eden devlet adamlarının nakliye ücretlerinin pahalı olmasından dolayı binek hayvanlarının yerinde satılmasını benimsemiştir. Üveys Paşa'dan yaklaşık 1 asır sonra vefat eden Şam Valisi Vezir Topal Paşa'nın da binek hayvanlarının da nakliye masraflarından dolayı yerinde satıldığı görülmektedir. Bk. Bekir Gökpinar, "Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefatı (1716)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56) 2022, s. 141-142.

⁶¹ BOA, A.DVNS.MHM.d., 67/371, 375.

⁶² BOA, A.DVNS.MHM.d., 67/373.

hususunun dışında başka bir konu da muhallefatın eksiksiz bir şekilde tespit edilmesidir. Gönderilen fermanda; Üveys Paşa'nın kethüdası ve hazinedarının tereke-den bir miktar parayı sakladıkları duyumu alındığı bildirilerek bu kişilerin sorgulanıp terekenin eksiksiz bir şekilde gönderilmesi buyrulmuştur.⁶³

Üveys Paşa'nın terekesinin kaydedildiği 2 defter vardır. Bu defterlerden ilki H. 5 Receb 999/M. 29 Nisan 1591 tarihli MAD.d., 374 numaralı 17 varaklık defterdir. Bu defterde; nakit paralar, değerli eşyalar ve binek hayvanlarına dair kayıtlar mevcuttur.

Defterde önce nukudu hesaplanmıştır. Nakit paralarından sonra zapt edilen çeşitli eşyalar ve en sonunda da hayvanlarına dair kayıtlar bulunmaktadır. Defterde zapt edilen eşyalar sandık, der-havâic-i hâne, der-denk şeklinde eşyaların nereye konulduğu belirtilir. Üveys Paşa'nın diğer muhallefatı ise H. 11 Rebilülahir 1000/M. 26 Ocak 1592 tarihli TS.MA.d., 4872 numaralı 1 varaklık deftere kaydedilmiştir. Bu defterde birinci sayfada kumaş ve elbiseler 2. sayfada ise kitaplar kaydedilmiştir.

Kitapları

Üveys Paşa'nın terekesinde kitapların çokluğu dikkat çekmektedir. İlk tutulan 1591 tarihli tereke defterinde sandık içine konulan kitapların sayıları verilmektedir. Buna göre birinci sandıkta 12 cilt kitap⁶⁴, üçüncü sandıkta *Kur'ân-ı Kerim* ve kitaplardan oluşan 33 cilt eser⁶⁵ ve dokuzuncu sandık içinde 120 cilt⁶⁶ kitap tespit edilmiştir. Burada eserlerin isimleri verilmeden sadece kaç cilt olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu tereke kaydında Üveys Paşa'nın kaydını tuttuğu bazı defter ve evrakların 13. sandık içine konulduğu zikredilmektedir.⁶⁷

1592 tarihli diğer tereke kaydında ise 116 eser kaydedilmiştir. Bu kayıtların bazılarında aynı eserin ciltleri *Câmi'ül-kebir* örneğinde olduğu gibi her cilt ayrı ayrı kaydedilmiştir. Terekede kayıtlı eserlerin bazıları yazarların adlarıyla verilmişken bazılarında ise yazarın adı belirtilmeden eserin adı verilmiştir. Üveys Paşa'nın kütüphanesinden tespit edilen eserler incelendiğinde farklı alanlara ait eserlerin olduğu dikkat çekmektedir. Paşa'nın entelektüel dünyası hakkında fikir veren bu eserler arasında İslamî ilimlere dair birçok eser vardır. Bunda Üveys Çelebi'nin medrese mezunu olması ve bir zamanlar kadılık mesleğini icra etmesi etkili olmuş olmalıdır. Üveys Paşa'nın terekesinde bulunan eserlerin başında *Kur'ân-ı Kerim* gelir. Üveys Paşa'nın farklı hatlarda *Kur'ân'a* sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi Acem diğeri ise Yakut hatla yazılıdır. *Kur'ân'ın* yanında *En'âm-ı şerîf* ve *Esmâül-hüsna* da vardır. Bunların dışında İslamî ilimlere dair hadis, fıkıh, tefsir, belagat, tecvit, tasavvuf gibi alanlara dair eserler de dikkat çekmektedir. Bu eserlerin yazarları kendi dönemlerinin meşhur kişileridir. Bunlar arasında Zemahşerî,

⁶³ BOA, A.DVNS.MHM.d., 67/374.

⁶⁴ BOA, MAD.d., 374, s. 10.

⁶⁵ BOA, MAD.d., 374, s. 10.

⁶⁶ BOA, MAD.d., 374, s. 11.

⁶⁷ BOA, MAD.d., 374, s. 11.

İbn Cezerî, Muhyiddin-i Arabî, Ebû Hanîfe, İmam Gazzalî, Suyûtî gibi kişilerin isimleri sayılabilir. Terekede İslamî ilimlerle ilgili bazı eserler şunlardır:

Fıkıhla ilgili eserler arasında Şir'atü'l-İslâm, Hasan eş-Şeybani'nin *Câmi'u's-sağîr* ve *Câmiu'l-kebîr* ve Suyûtî'nin *Kitâb-ı Eşbâh*; Tefsir alanında *Hâşiye-i Keşşâf*, *Tefsîr-i Arabî-i mükemmel*, tecvid alanında *Şerh-i Cezeriyye Kitâb-ı Mukaddime*, Kelamla ilgili *Risâle-i Kelâmiye*, tasavvufla ilgili İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*, *Kitâb-ı Mekârim-i ahlâk*, *Kitâb-ı Makâlât*, *Külliyâtü'l-kulûb* adlı eserler vardır. Bunların dışında *Vasiyye-i hikemiyye*, *Kitâbü'l-Esrârî's-zekât*, *Kitâb-ı Lema'-i Nûrâniye?*, *Hüseyin el-vâ'iz*, *Kitâb-ı İzâh*, Cezerî'nin *Hısnu'l-hasîn*, Gazalî'nin *İhyâ-i Ulûmi'd-dîn*, Seyyid Şerif Cür-cânî'nin İslamî ilimlere dair sözlüğü *Ta'rîfât* ve cihatla ilgili Muhyiddin Ahmed b. İbrahim'in *Meşâri'u'l-eşvak* adlı eserler sayılabilir.

Terekede yer alan eserler arasında dönemin revaçta olan edebî eserleri de yer almaktadır. Bunlar arasında divan sahibi kişilerin eserleri dikkat çekmektedir. Üveys Paşa'nın divan türü şiir kitapları arasında *Dîvân-ı Nevâyî*, *Dîvân-ı Hâfız*, *Dîvân-ı Şâhî* ve *Dîvân-ı Sultân-ı Şu'arâ* bulunmaktadır. Divan türü eserlerin yanında Nizamî'nin *Kitâb-ı hamse-i Nizamî*, Ömer Hayyam'ın rubâilerini topladığı *Rubâ'iyât* ile *Kitâb-ı Kevâkibü'd-dürriyye*, *Müntehab-ı Hüsn-i dil-i Muhyî* ve *Külliyât-ı Şeyh Sadi* gibi hamse, rubâî, kaside ve mesnevi tarzında şiire dair eserler terekeden çıkmıştır. Terekede dikkat çeken en önemli eserler arasında iki ciltlik *Medh-i Üveys* de bulunmaktadır. Bu eser, Üveys Paşa'yı metheden şiirlerden oluşmaktadır. Şiirin dışında *İskendernâme*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Kelîle ve Dimne* gibi manzum ve mensur masal ve hikâye tarzı eserler ile *Kitâb-ı Melhame* ve *Tabir-nâme* adında rüya ve gelecekle ilgili bilgi veren eserler ve *Lûgat-ı Ahterî*, *Sihâh-ı Gevherî* ve *Lûgat-ı kebîr* gibi sözlükler yer alır. Üveys Paşa'nın bu eserleri arasında *Tabir-nâme* ve *Kitâb-ı Melhame*⁶⁸ adlı eserler dikkat çekicidir. Bu eserler, Üveys Paşa'nın rüya ve kehanet gibi olaylara da ilgi ve merakının olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca dönemin sultanının da gördüğü rüyaları yorumlattığı göz önüne alındığında Üveys Paşa'nın bu ilgi ve merakı sayesinde sultanın itimadını kazanmasında etkili olduğu düşünülebilir.⁶⁹

Üveys Paşa'nın terekesinde yer alan önemli eserlerden bir diğeri de tarihle ilgili olan eserlerdir. Tereke kayıtlarında genel dünya tarihi, İslam tarihi, Mısır, Eyyûbî, Engürüs ve Osmanlı tarihlerine dair eserler yer alır. İbnül Amid'in *Mecmû'u'l-mübârek* adlı dünya tarihi, İslam kültür tarihinin dört asrına ışık tutan *Fihristü'l-mü'el-lefât*, Mısır tarihiyle ilgili *Kitâb-ı Mevâ'iz*, *Târih-i İskenderiye*, Osmanlı tarihiyle ilgili *Selîm-nâme-i Şükri*, *Üngürüs-nâme*, *Selîm-nâme*, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Eyyûbîlerle ilgili ise Devâdarî'nin *Dürri'l-matlûb* adlı eserler terekede tespit edilen tarihle ilgili eserlerdir. Bunların yanında devlet adamlarına öğüt verici *Kitâbü's-siyâset* adlı eseri de

⁶⁸ Melhame, rüyalardan yola çıkılmak suretiyle geleceğe dair kehanette bulunmak anlamına gelir. Bk. Ni-met Kara: *Pervâne bin Abdullah'ın Kitâb-ı Melhame'si Üzerine Tarihî Dil Bilgisi Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 8.

⁶⁹ III. Murad görmüş olduğu rüyaları yakınlarındaki kişilere yorumlattığı bilinmektedir. Hatta gördüğü rüyaları yorumlayan Şeyh Sucâ bu sayede sultanın itimadını kazanmıştır. Bk. Bekir Küttükoğlu, "Murad III", s. 175.

zikretmek gerekir. Üveys Paşa tarihle ilgili olan eserleri görev yaptığı yerlerin tarih ve kültürünü yakından tanımak amacıyla edinmiş olmalıdır.

Terekede çıkan eserler arasında ziraat ve hayvancılıkla ilgili eserler de vardır. Tarımla ilgili olarak *Kitâb-ı Revnak-ı bûstân*, *Kitâb-ı felâhat*, meyvelerle ilgili *Simâ-ru'r-rahme* adlı eseri; hayvanlarla ilgili olarak ise *Baytar-nâme*, *Kitâb-ı Menâfi'-i hayvânât* ile at ve atçılık üzerine yazılmış *Kitâbü'l-hayl* adlı hayvanlara dair eserler terekede tespit edilmiştir. *Kitâbü'l-hayl* adlı eser Üveys Paşa'nın at ve atçılığa bir hayli meraklı olduğunu göstermektedir. At gibi binek hayvanların sayısının çokluğu Osmanlı Devleti'nde kişinin statü ve iktisadî gücünün en önemli göstergelerinden biridir. Terekede yer alan diğer eserler arasında değerli taşlarla ilgili *Cevher-nâme* ve kanun ve adaletnamelerle ilgili *Kitâb-ı Kavânîn* ve *Adalet-nâme* vardır.

Yukarıdaki eserler incelendiğinde edebiyat, tarih, İslamî ilimler gibi birçok alanda eserlere sahip olan Üveys Paşa'nın Arapça ve Farsça'ya vâkîf olduğu ve görev yaptığı yerlerin tarihini yakından tanımaya çalıştığı söylenebilir. Bu eserler o dönemde Osmanlı Devleti'nde üst düzey eğitim almış bir devlet adamının sahip olduğu bilgi ve kültür düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

Elbiseleri

Üveys Paşa'nın terekesinde çıkan elbiseleri, üst ve alta giyilenler şeklinde tasnif edilebilir. Osmanlı paşalarının terekelerinden çıkan giysiler günümüzde insanlar tarafından merak edilen konulardan biridir. Devlet adamlarının gardırobunda bulunan giysileri ve bunların fiyatları kişilerin statü ve iktisadî gücü hakkında önemli ipucu vermektedir.

Paşa'nın 1591 tarihli muhalefatında tespit edilen üste giyilen giysiler arasında kürk, post ve samur kaplı feraceler, câmeler, nimten ve anteri denilen gömlek ve başa giyilen başlıklar yer alır. Bu ilk tereke kaydında kaftan kaydına rastlanmamıştır. Alta giyilen giysiler arasında ise şalvar ve çahşır/çakşır denilen bir tür pantolon vardır. 1591 tarihinde tespit edilen ve kaydedilen bu giysilerin bir kısmı “sandık-ı evvel” ve “der-hevâic-i hâne” başlıkları altında verilerek hangi sandıklara konulduğu belirtilmiştir. 1592 tarihli diğer muhalefat kaydında da giysilerle ilgili kayıtlar mevcuttur. Ancak bu defterde verilen giysiler oldukça azdır. 1592 tarihli bu defterde kaftan, nimten ve donluk türü giysiler yer alır.

Hilat, Kaftan ve Kürkler:

Üveys Paşa'nın terekesinde yer alan giysiler arasında statüsünü gösteren en önemli giysileri hilat, kaftan ve kürklerdir. Bunlar, Osmanlı devlet ricaline me-rasimlerde sultan veyahut sadrazam tarafından giydirilir ve başarılarının karşılığı olarak sultan tarafından kendilerine ihsan edilirdi. III. Murad'ın, Mısır hazinesini arttırdığı için Üveys Paşa'ya hilat gönderdiği bilinmektedir.⁷⁰ 1591 tarihli

⁷⁰ Mısır hazinesini 500 bin filoriden 600 bin filoriye çıkarmasından dolayı III Murad Üveys Paşa'ya hilat göndermiştir. Bk. BOA, A.DVNS.MHM.d., 66/71 H. 01.Zilkade 997/M. 11 Eylül 1589.

muhallefat kaydında birinci sandıkta bir adet câme-i hil'at-i şîb-i sürh şeklinde hilat ile birlikte 8. sandıkta altı altın hilat düğmesi kaydedilmiştir. Üveys Paşa'nın terekesinde sadece bir hilat çıkması tüm tereke kayıtlarının bu defterden ibaret olmadığını düşündürmektedir. Devlet ricalinin giydiği diğer önemli elbise ise kaftandır. Kaftan, üste giyilen astarsız bir kıyafet olup çoğu ipekli ağır kumaşlardan yapılırdı. Osmanlı Devleti'nde taltif ve mükâfat olarak giyilen bu giysinin göğüs kısmında kullanılan süslemeler kişinin statüsüne göre değişirdi.⁷¹ Kürk ise; samur, vaşak, sincap ve tilki gibi tüyleri yumuşak hayvanların postları ile hazırlanmış bir üst giysidir. Kürkler, Osmanlı devletinin azamet ve servetini temsil etmektedir. Kürklerin serhadli gibi türleri olup devlet adamları konumlarına göre bu kürkleri giyerlerdi.⁷²

Üveys Paşa'nın 1591 tarihli muhallefat defterinde kaftanlara rastlanılmamıştır. Paşa'nın kaftanlarının kaydı sadece 1592 tarihli muhallefatında yer almaktadır. Bu defterde bir tanesi samur kaplı sürmayi atlas kaftan, diğeri ise samur kaplı beyaz atlas kaftan olmak üzere sadece iki adet kaftanı vardır. Üveys Paşa'nın gardırobunda bulunan kürkler ise sadece 1591 tarihli muhallefat defterinde yer almaktadır. Bu defterde bir adet Kürk-i Eğin-i kebûd ve iki adet de müstamel samur kürk tespit edilmiştir.⁷³

Feraceler:

Üveys Paşa'nın muhallefat kaydında en fazla çıkan giysidir. Ferace; hem kadınların hem de erkeklerin giydiği bir giysidir. Ancak isimleri aynı olmasına rağmen kadın ve erkek feraceleri hazırlandıkları kumaş ve şekil bakımından farklıdır. İlmiye sınıfına mensup kişilerin giydikleri feracelerin kolları çok boldur. Saraya mensup kişiler de ferace giyerlerdi. Saraya mensup kişilerin giydikleri feraceler genelde kürkle kaplanırdı.⁷⁴ Üveys Paşa'nın muhallefatından çıkan feraceler kadife, atlas, kemha gibi kumaşların üzerine samur, sincap ve vaşak gibi kürklü hayvanların kürkleriyle kaplıdır. Bunun yanında sadece kadife, çuka, atlas ve kemhadan yapılmış olanlar da vardır. Paşa'nın feraceleri sadece 1591 tarihli muhallefat defterinde yer almaktadır. Bu kayıta yer alan feraceler “der havâic-i 1, 2, 3” şeklinde kaydedilmiştir. Havâic sözlükte ihtiyaçlar, gerekli şeyler şeklinde açıklanmaktadır. Feracelerin bu şekilde kaydedilmiş olması ihtiyaç duyulan kişisel eşya olarak kaydedilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. 1591 tarihli defterde birinci sandıkta bir tane kırmızı kadife ferace; sekizinci sandıkta bir tane mor kadife ferace kaydedilmiştir. Havâic-i hâne 3'te altı adet ferace kaydı vardır. Burada kayıtlı olan feraceler birer adet kaydedilmiş olup bunlar mavi, erguvanî ve mor atlas üzerine biri sincap ikisi ise vaşak postundan yapılmıştır. Geri kalan üç feraceden ikisinden biri mor,

⁷¹ Barış Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007, s. 150.

⁷² Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, (Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), s. 164-165; Barış Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 182.

⁷³ BOA, MAD.d., 374, s. 15.

⁷⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 601-602.

diğeri erguvanî renkli kemha üzerine sincap ve vaşak postu kaplıdır. Son ferace ise erguvanî sof üzerine sincap postu kaplıdır.

Hâne 4'te yedi tane ferace kaydedilmiştir. Bunların üç tanesinde hangi kumaştan yapıldığı belirtilmiştir. Bunlardan iki adedi pamuklu kumaş olan kutnudan yapılmış olup "kutn-i inâyet-i mülevven" şeklinde kaydedilmiştir. Diğer ferace ise atlas denilen kumaştan yapılmıştır. Bunların dışında biri sebz (yeşil) diğeri mor kadifeden yapılmış ferace vardır. Hâne 6'da toplamda altı adet ferace kaydı vardır. Bunlardan üç tanesi mor, erguvanî ve sebz renkli atlas kumaş üzerine samur postu kaplıdır. Diğer üç tanesi ise mavi hâre, mor çuka ve mor kadife üzerinde samur kürkü vardır. Hâne 7'de sekiz çuka ferace tespit edilmiştir. Feracelerle ilgili en son kayıt ise hâne 10'da yer almaktadır. Burada üç adet ferace kaydedilmiş olup 16 sevb sof ferace, 9 sevb hâreli ferace ve 21 adet atlas ve kemha ferace kaydedilmiştir.

Câmeler:

Üveys Paşa'nın tereke kaydında tespit edilen elbiselerden biri de câme ismi verilen elbiselerdir. Câme, yenleri bol rahat ev kıyafetidir. Devlet erkânı câme denilen elbiseleri dışarı çıktıkları zamanlarda günlük olarak giyerlerdi.⁷⁵ Câmeler adet, sevb ve çift şeklinde miktarları belirtilerek kaydedilmiştir. Câme kayıtları sadece 1591 tarihli defterde vardır. Tespit edilen câmeler, atlas, kadife ve kutnudan yapılmıştır. Bunlar arasında beş atlas-resmî, beş meluta(beluta?) beyaz ve mavi, bir adet Kürdî bâ yekbend ve dört çift astîn-i câme-i mütenevvia, bir adet kadife câme, 24 sevb atlas ve kutnudan yapılmış câme ve bir adet hâre-i sürh câme vardır.

Dülbent ve Başlıklar:

Üste giyilen eşyalar arasında statüyü temsil eden kavuk ve kavuklara sarılan dülbent ve destar ile onlara takılan çeşitli süs eşyaları gelmektedir. Osmanlı devlet adamları buldukları makama uygun kavuk giyerlerdi. 1591 tarihli ilk muhalledat kaydında birer tane mücevveze ve mor kadife kavuk ve beyaz külah tespit edilmiştir. Mücevveze; padişah, sadrazam ve yüksek memurlar tarafından protokolde giyilen resmi kavuğa denilmektedir.⁷⁶ Külah ise; keçeden yüksek ve ucu sivri bir başlık türüdür.⁷⁷

Zapt edilen eşyalar arasında kavukların sayısı az olmasına rağmen dülbent ve destarlar oldukça fazladır. Destar ve dülbentler kavukların şeklini belirleyen bezlerdir. Dülbent; pamuktan, apesiz, ince ve seyrek dokunmuş hafif ve yumuşak sarık bezi demektir.⁷⁸ Destar ise kavuk, külah, fesin etrafına sarılan sarık, başörtüsü, mendil, yağlık ve peşkir anlamlarında kullanılmaktadır.⁷⁹ Destar ile ilgili kayıtlar incelendiğinde kavuk ve sarık bezi olarak kullanıldığını belirtmek için sarık veya

⁷⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 255.

⁷⁶ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 202.

⁷⁷ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 181.

⁷⁸ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 267.

⁷⁹ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 83.

kavuk kelimeleriyle birlikte kullanılmasına rağmen bazen de tek başlarına kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Dülbent ve destarlar kadar kavuk için önemli eşyalardan birisi de bunlara takılan sorguç gibi takılardır. Tespit edilen takılar arasında 1591 tarihli defterde altı küçük Hüma kuşu ile sorguç, 1592 tarihli kayıta ise bir adet sorguç tespit edilmiştir.

Tereke kaydında dikkati çeken diğer başlıklardan bir diğeri de tolgalardır. Tolda, savaşta başın korunması amacıyla başa giyilen demir veya çelik başlıktır.⁸⁰ Bundan dolayı savaş malzemeleri başlığı altında ele alınacaktır.

Gömlerler:

Tereke kaydında yer alan üste giyilen giysiler arasında gömlerler vardır. Bu gömlerler muhallefat defterine nîmtâne, “anteri” ve “pîrahen” şeklinde kaydedilmiştir. Nimten ve anteri üste dışa, pîrahen ise üste içe giyilir. Tespit edilenler arasında entari yapımında kullanılan destar da vardır. Üveys Paşa'nın tespit edilen gömlerleri atlas ve çuka üzerine tavşan ve samur kürkü kaplıdır. 1591 tarihli ilk defterde birkaç tane entari, nimten ve pîrahen; 1592 tarihli defterde ise sadece bir adet samur kaplı beyaz atlas nimten tespit edilmiştir.

Pantolonlar:

Alt giysiler arasında tereke kaydında pantolon olarak giyilen giysiler arasında şalvar ve çuha tespit edilmiştir. Üveys Paşa'nın alta giydiği bir tür pantolon olan bu giysilerine sadece 1591 tarihli defterde rastlanılmıştır. Buna göre hâne 2 başlığı altında beş şalvar, bir çuha tespit edilmiştir. Şalvardan dördü kadifeden olup birer tanesi siyah ve kırmızı, bir tanesi münakkaş, diğerlerinin türü ise mütenevvia olarak kaydedilmiştir. Hâne 10 başlığı altında ise iki sof şalvar bulunmaktadır.

Pazıbent ve Kuşaklar:

Üveys Paşa'nın zapt edilen eşyaları arasında pazıbent ve kuşakları da vardır. Farsça kol demek olan “bazu” kelimesi ile bağ anlamında kullanılan “bend” kelimesinin birleşiminden türemiş olan pazıbent dirseğin üst kısmına takılırdı. Pazıbentte muska konulmaya yarayan gümüşten yapılan kutucuk bulunur. İçine muska konulan pazıbentlerin kişiyi hastalıktan kurtardığına ve ona manevi bir güç verdiğine inanılırdı.⁸¹

1591 tarihli tereke defterinde Üveys Paşa'nın eşyaları arasında 8. sandıkta 1 adet büzürg-i murassa⁸² pazıbent tespit edilmiştir. Bunların yanında Üveys Paşa'nın atlarına takmış olduğu pazıbentler de vardır. Bu pazıbentler binit takımları ve hayvanları bölümünde incelenecektir. Üveys Paşa'nın 1592 tarihli diğer tereke defterinde

⁸⁰ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 263.

⁸¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I*, s. 183.

⁸² Murassa: Kıymetli taşlarla bezenmiş. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Güneş, s. 684.

Acem işli sedefkârî pazıbent, yeşim taşlarla bezeli pazıbent, abanoz üzerine gümüş pazıbent ile altın işlemeli pazıbent olmak üzere sekiz pazıbent tespit edilmiştir.

Üveys Paşa'nın zapt edilen diğer bir eşyası ise miyânbend şeklinde kaydedilen kemerleridir. Tespit edilenlerin bir kısmı Hind ve Şam menşelidir. Bunların bazıları beyaz ve alaca renklidir. Bazı miyanbendlerde ise harîr ve bâ-kılaptan şeklinde kayıtlar düşülmüştür. Bu kayıtlardan bunların ipek ve pamuk ipliği üzerine ipekli kumaş olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer Giysileri:

Muhallefat defterine kaydedilmiş diğer giysiler arasında don ve zıbınlar vardır. Don; çamaşır, kıyafet, pantolon, şalvar, vücudu belden aşağı örten ve ten üzerine giyilen iç çamaşırı gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.⁸³ Zıbın ise; kışın elbise altına giyilen kolsuz pamuklu yelek, içlik manasına gelmektedir.⁸⁴ H.999/M. 1591 tarihli defterde hâne 2'de sekiz sevb zıbûn-ı mütenevvia, hâne 3'te bir adet "Zıbûn-ı kürdegî-i çuka-i sürh bâ-postîn-i zerdava" kaydedilmiştir. 1592 tarihli defterde ise elbise yapımında kullanılan hare ve diba, Şam baftesi türünden donlukları tespit edilmiştir.⁸⁵

Ev Eşyaları

Üveys Paşa'nın ev eşyalarıyla ilgili kayıtlar 1591 tarihli defterde yer almaktadır. Tereke defterinden tespit edilenler arasında yorgan, yastık, mutfakta kullanılan kap-kacaklar, çeşitli kumaşlar, aydınlatma araç gereçleri, tütsü ve buhurdan gibi eşyalar sayılabilir.

Yastık ve Yorganlar:

Tereke kayıtlarında tespit edilen yorgan, yastık ve yastık yüzleri Hind, Bursa ve Şam işi kılaptan, çatma, serâser ve müzevec gibi farklı kumaş türlerinden yapılmıştır. Kayıtlarda yastık kelimesi yerine genelde bâlîn kelimesi kullanılmıştır.

1591 tarihli tereke kaydında 11 adet yastık yüzü kaydı vardır. 1592 tarihli terekede ise 11 adet çeşitli yorgan ile iki adet Bursa dokuması yastık tespit edilmiştir.

Kumaş-Bez ve Örtüler:

Tereke kayıtlarında elbise yapımında kullanılan ya da eşyaları tozdan vb. şeylerden korumak amacıyla kullanılan çeşitli bez, astar, bohça, kese gibi örtü ve eşyalar tespit edilmiştir. Kumaş ve örtülere dair en fazla kayıt 1591 tarihli defterde bulunmaktadır. İlk defterde tespit edilen kumaş, bez ve örtülerin sayıları oldukça fazladır. Bunlar belirtilirken adet, kıt'a, tâk ve sevb gibi miktar ve ölçü belirten kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Ancak ölçü ve uzunluk birimlerinden en fazla

⁸³ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma* s. 91.

⁸⁴ Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma* s. 290.

⁸⁵ BOA, Topkapı Müzesi Arşivi Evravy (TSMA.e), 4872, s. 1.

tâk kullanılmıştır. Tereke kayıtlarında atlas⁸⁶, kemha⁸⁷, kutnu⁸⁸, kılaptan⁸⁹, kadife⁹⁰, alaca⁹¹, akmişe⁹² ve boğası⁹³ gibi kumaşların cinsi belirtilmiştir. Kumaşın türünün yanı sıra bazen Hindî, Bağdadî, Şamî, İskenderanî, Kıbrıs ve Fireskûrî şeklinde kumaşın hangi yöreye ait olduğu yazılmıştır. Alacaların bazıları harir denilen ipekli kumaşlardır. İlk tereke defterinde tespit edilen diğer kumaş türü ise kutnulardır. Bunlar; Hindî, Şamî ve Bağdadî kutnular olup bazıları kırmızı renklidir.

Atlaslar ise genelde Hindistan menşelidir. Bazılarında menşeleri belirtilmeden mütenevvia şeklinde kaydedilmiştir. Kadifeler, genelde mor ve sürh (kırmızı) şeklinde renkleri belirtilmiş olup bunlar sevbi, tâk ve zira' ölçüleri ve miktarları belirtilerek kaydedilmiştir. Kemha ile ilgili olarak çok fazla kayıt yoktur. Kemha ile ilgili sadece iki kayıt olup bir tanesi mülevven diğeri ise Kıbrıs-i beyaz şeklinde kaydedilmiştir.

İlk tereke kaydında yukarıda zikredilenlerin dışında kumaş kelimesi ile birlikte yazılan kumaş-ı taft, kumaş-ı hâre-i mülevven gibi kumaş türleri de vardır. Kumaş-ı taft şeklinde kaydedilenler Şam işi kumaştır. Kumaş şeklinde kayıtların yanında kumaşın çoğulu olan akmişe şeklinde kayıtlara da rastlanır. Akmişe şeklinde yazılan kayıtlar genelde bayraklar ile birlikte kaydedilmiştir. Yukarıdaki kayıtların yanında boğası türleri ile sofra bezi olarak kullanılan ve kayıtlarda "simat" şeklinde kaydedilen kumaş türleri de vardır. Simatın çoğunluğu Hindistan menşelidir. 1592 tarihli tereke kaydında ise siyah alaca, Hindî alaca ve çok miktarda boğası denilen kumaşlar tespit edilmiştir.

Yukarıda zikredilen kumaşların yanı sıra farklı amaçlar için evde kullanılan bez ve bohçalar da bulunmaktadır. Bunların başında kirpas denilen keten ya da pamuklu dokunmuş ham bezler vardır. Defterde, kirpasların bir kısmı Rumî, Balbek ve Hindî menşeli olduğu bazılarının ise ketenden dokunduğu belirtilmiştir. Bazı kirpasların ise sadece renkleri belirtilerek kaydedilmiştir. Kirpaslara ait birçok

⁸⁶ Atlas: Genelde kadın giyiminde kullanılan, yüzü ipek, tersi pamukla dokunmuş parlak bir kumaş. Kışlık kumaş olarak da kullanılır. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 35.

⁸⁷ Kemha: atlas ve kutnu ayarında kadifeye yakın, havsız, ipekli bir kumaş türüdür. Altın ve gümüş teller nakışlı olarak üç katmandan dokunurdu. Ağır kaftanlık kumaştır. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 164.

⁸⁸ Kutnu: pamuklu dokumalara verilen addır. Atlas ve kemha arasında bir yüzü ipekli, diğeri pamuklu, yıkanmaya karşı dayanıklı, eni dar kumaşa da kutnu denilirdi. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 180.

⁸⁹ Kılaptan: altın ve gümüşten çekilen çok ince bir tel olup çok ince bir ipeğe sarılmıştır. Pamuk ipliğine sırma katılarak eğrilmiş iplik. Havlu ve keten kumaş üstüne kılaptan ile yapılmış işleme. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 167.

⁹⁰ Kadife: Yüzeyi belirli uzunlukta bırakılmış hammadde lifleriyle kaplı, parlak, kalın, yumuşak, bir tarafı düz diğer tarafı tüylü bir kumaştır. İpekli ya da pamuklu olarak üretilirdi. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 149.

⁹¹ Alaca: Genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubukları olan eski bir pamuklu kumaş türüdür. Çoğunlukla mintan, şalvar ve entari yapımında kullanılır. İpekli dokunanlara ipekli alaca denir. Şam alacası gibi meşhur alacalar vardır. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 28.

⁹² Akmişe: Kumaşın çoğulu, fakat genellikle ipekli kumaşlar için kullanılır. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 27.

⁹³ Boğası: El tezgâhlarında, astarlık olmak üzere, pamuk ipliğinden dokunmuş ince, seyrek yerli bez. Bk. Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma*, s. 48.

kayıt vardır. Ham bezlerin yanında eşya saklamaya yarayan bohça ve keseler de olup bunların bir kısmı atlas denilen kumaşlardan yapıldığı görülmektedir.

Havlular:

Üveys Paşa'nın terekesinde farklı amaçlar için kullanılan mendil ve havlular tespit edilmiştir. Bunlarla ilgili en fazla kayıt 1591 tarihli defterde vardır. Burada makrama, peşkir ve destimal şeklinde yazılmasının sebebi kullanıldıkları alana göre bunların isimlendirilmesidir. Tereke defterine kaydedilen makrama, peşkir ve destimalin bazılarının Hindî, Mısır ve Yemenî şeklinde menşeleri belirtilmiştir. Menşelerin yanında bazılarının türü münakkaş, ibrişim şeklinde verilirken bazılarının ise renkleri alaca ve beyaz şeklinde zikredilmiştir. 1592 tarihli defterde ise dört mısır makraması ile beş peşkir kaydedilmiştir.

Mutfak Araç Gereçleri:

1591 tarihli defterde sayıları çok fazla olmayacak miktarda mutfak araç-gereçleri tespit edilmiştir. Tespit edilenler arasında 1 adet beyaz simli hoşaf varili, 53 şerbet kâsesi, biri sim (gümüş) 2 şerbet matarası, biri Kastamonu işi iki maşrapa, ikişer tanesi nühas (bakır) ve cam altı tas ve tasla beraber tepsi, üç fağfuri büyük tabak, biri vasat ikisi büyük fağfuri bâdiye (badya)⁹⁴ 90 fağfuri fincan ve bir adet sedef işlemeli arak kaşığı vardır.

Yukarıda zikredilen malzemelerin yanı sıra mutfakta kullanıldığını düşündüğümüz futa denilen önlükler de tespit edilmiştir. Aynı defterde 24 futa kaydı vardır. Bunlardan bir tanesi şâtır futasıdır. Futaların, Selanik futası, Mısırî Futa, İzzî Futa, Humusî Futa şeklinde menşeleri ve mücellavî, alaca ve mavi şeklinde de renkleri belirtilmiştir.

Diğer Ev Eşyaları:

Diğer ev eşyaları arasında 1591 tarihli defterde seccade ve kible gösteren sim alet, hamam döşemeleri, çeşitli renklerde Hind ve Sakız işi mak'ad denilen oturaklar, Rum, Mısır ve Acem işi kaliçeler, tütsü olarak kullanılan çeşitli misk, amber ve öd denilen kokular ile bunların konulduğu buhurdanlar; makas, kalemtıraş, kalem, hokka gibi yazı malzemeleri, Bulgar, Şam ve Frenk işi çeşitli simli aynalar, eşya koymaya veya saklamaya yarayan sedef işlemeli çeşitli sandıklar ile bohça ve keseler, aydınlatmada kullanılan kaplumbağa kabuğundan ve gümüşten yapılmış şamdanlar vardır.

Takı ve Ziyinet Eşyaları

Üveys Paşa'nın terekesinde ziyinet eşyası ve takı olarak kullanılan saat ve tesbih tespit edilmiştir. Kayıtlarda iki saat ile 17 tesbih vardır. Saatlerin bir tanesi Frenk

⁹⁴ Bâdyâ: Ağzı geniş yayvan kap Bk. Tarama Sözlüğü I, haz. Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), s. 362.

diğeri ise Macar işidir. Tesbihler ise 12 tanesi kalembek, birer tanesi billur ve Yemenî, üç tanesi ise nev şeklinde kaydedilmiştir. Tesbih ve saatlerin dışında ziynet ve takıda kullanılan akik taşları ile çeşitli düğmeler de terekede tespit edilen eşyalar arasındadır.

Binek Hayvanları ve Binit Takımları

Osmanlı'da devlet adamlarının sahip oldukları binek hayvanları onların statüsünü göstermesi açısından son derece önemliydi. Osmanlı teşrifat kuralları gereğince ata binmek sadece sultan ile devlet adamlarına verilmiş bir ayrıcalık olduğundan devlet adamları binek hayvanlarını statülerine göre binit takımlarıyla donatmak zorundaydı.⁹⁵

Devlet adamları, azledildiklerinde veya eceliyle vefat ettiklerinde sahip oldukları binek ve yük hayvanları beytülmale verilmeyerek İstabl-ı Âmire'nin ihtiyacının karşılanmasında kullanılırdı.⁹⁶ Ancak Üveys Paşa'nın hayvanları İstanbul'a getirilmek yerine Mısır'da satılmıştır.

Hayvanları:

Üveys Paşa'nın muhallefatında en fazla dikkat çeken kayıtlar binek ve yük hayvanlarıyla ilgili olanlardır. M. 1591 tarihli defterin 25-30. sayfaları arasında satılan at, katır ve develerinin miktar değer ve özellikleri yer almaktadır. Bu kayıtlar incelendiğinde Üveys Paşa'nın 201 devesi 103⁹⁷ at ve 5 katırının olduğu anlaşılmaktadır⁹⁸

Üveys Paşa'nın atlarıyla ilgili iki farklı yerde kayıt vardır. Bu kayıtların ilkinde “an baha-i esbân” başlığı altında 54 at kaydedilmiştir. 54 attan üçü taydır. Burada, 54 atın her birinin renkleri ve kıymetleri de yazılmıştır. Buna göre en pahalı at 3.600 para, en ucuzu ise 300 paradır. 54 atın toplam kıymeti ise 177.000 para olarak verilmiştir.⁹⁹ Atlarla ilgili diğer kayıt ise “ba'de ez-hâzihî Pîr Ali Çavuş ve kapıcıyân-ı Dergâh-ı âlî fûrûhte be-ma'rifet-i Sinan Bey mîr-livâ ve be-kalem-i Mustafa kâtib be-cihet-i esbân ve esterân” başlığı altında verilmiştir. Bu başlık altında ise 49 at ve 5 de ester (katır) kaydedilmiştir. Buradaki kayıta yer alan 49 attan bir tanesi tay olarak kaydedilmiştir. Üveys Paşa'nın en pahalı atları bu başlık

⁹⁵ Emine Dengeç, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları”, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(20) 2011/1, s. 2-3.

⁹⁶ Fatih Özdemir, *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire (Has Ahûr) Teşkilâtı, (Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 278.

⁹⁷ Üveys Paşa'nın atlarıyla ilgili muhallefat defterinde iki yerde kayıt vardır. Bunların ilkinde “an baha-i esbân” başlığı altında 54; diğerinde ise Ba'de ez-hâzihî Pîr Ali Çavuş ve kapıcıyân-ı Dergâh-ı âlî fûrûhte be-ma'rifet-i Sinan Bey mîr-livâ ve be-kalem-i Mustafa kâtib be-cihet-i esbân ve esterân” başlığı altında ise 49 atı ve 5 tane katır vardır. Bk. BOA, MAD.d., 374, s. 26-29.

⁹⁸ Üveys Paşa vefat etmeden önce III. Murad'a birkaç at hediye olarak göndermiş ancak vefatı üzerine gönderilen atlar tekrar Mısır'a götürülmüştü. Bunun üzerine III. Murad, Mısır kadısı ve defterdarına 8 Şaban 999/M. 1 Haziran 1591 tarihli gönderdiği fermanda kendisine hediye edilen atların defterleriyle birlikte İstanbul'a göndermesini istemiştir. Ancak muhallefat defteri incelendiğinde hediye edilen atlara dair herhangi bir kayda veya şerhe rastlanılmamıştır. III. Murad'a hediye edilen atlar için bk. BOA, A.DVNS. MHM.d., 67/349.

⁹⁹ BOA, MAD.d., 374, s. 26.

altında verildiği görülmektedir. En pahalısının kıymeti 16.000 para olmak üzere 49 atın toplam kıymeti 170.480 paradır. Muhallefat defterinde doru, gök, eşheb, ahrec, gök kır, siyah, doru-i hevadî, aşkar, alnı beyaz, burnu siyah, maça-i şehba, maça-i ahrec gibi hayvanların renkleri ve belirleyici özellikleri de belirtilmiştir. Muhallefat defterinde atlarla birlikte 5 katır kaydedilmiştir. Bunların atlar gibi renkleri ve özellikleri belirtilmeden toplam değeri 5.400 para olarak verilmiştir.

Defterde, atlardan sonra develer kaydedilmiştir. Bu bölümde “an baha-i şütürân 201 mehâr[î]¹⁰⁰, kıymet 148.255 para” şeklindeki kayıttan 201 devenin kıymetinin 148.255 para olduğu anlaşılmaktadır. 201 deveden 99 tanesi “Bahâ-i şütürân-ı mütenevvi‘a ki be-Emir Ömer ibn-i İsa mîr-livâ ve mültezim-i vilâyet-i Buhayre ve emîr-i hüccâc-ı mahrûse-i Mısır” başlığı altında verilmiştir. Buradaki 99 devenin her birine 22 sikke kıymet biçilmiştir. Defterde, develerin bedeli sikke ve para hesabı şeklinde iki farklı kur üzerinden hesaplanmış ve 2.178 sikke ve 87.120 para şeklinde kaydedilmiştir.

Develerin kıymetlerinin yanında renkleri ve cinsiyetleri de belirtilmiştir. Defterde tespit edilen develerin renkleri şu şekildedir: Asfer¹⁰¹, sürh¹⁰², sürh-i bahravî, aşkar¹⁰³, ahmer, gök, zerd ve zerd-i beledî, ahmer-i bahrî, sürh-i bahrî, ezrak ve beyaz. Devenin cinsiyeti ise “nâka¹⁰⁴” kelimesiyle belirtilmiştir. Muhallefat defterine göre en pahalı deve 970 para kıymetinde iken en ucuz deve ise 120 para kıymetinde amel-mande¹⁰⁵ olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁶ At, katır ve develerden elde edilen gelirlerin bir kısmı çeşitli masraflara harcanmıştır.

Binit Takımları:

Üveys Paşa'nın sahip olduğu binek ve yük hayvanlarına ait eyer, raht, üzengi, gem gibi binit takımlarının miktarları oldukça fazladır. Binit takımlarına ait kayıtların çoğunluğu 1591 tarihli defterde yer almaktadır. Defterde biri Rumeli işi diğeri sim (gümü) rikab ile bunlara ait “duval” denilen 15 kayış kaydedilmiştir. Binit takımlarından diğeri ise binek hayvanlarının üzerine bağlanan ve üzerine oturlan kısım olan eyerlerdir. Defterde “serc”, “sürûc” ve “zîn” olarak kaydedilen kelimeler eyer anlamına gelmektedir. Tespit edilen eyerler arasında sekiz simli mutalla süruc, bir müzerkeş serc çift nühas zîn vardır. Bunların yanı sıra çok miktarda kadife, serâser ve kaplan postundan eyer keçeleri de kaydedilmiştir. Binit takımlarıyla ilgili önemli parçalardan diğeri de raht takımlarıdır. Defterde 14 adet at rahtı tespit

¹⁰⁰ Mehârî, Hecîn devesidir. Hecîn develeri iki hörgüçlü çok hızlı koşan bir deve türüdür. Devellioğlu s. 352,602

¹⁰¹ Sarı. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 43.

¹⁰² Kırmızı, kızıl. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 972.

¹⁰³ Koyu al. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 47.

¹⁰⁴ Dişi deve. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 800.

¹⁰⁵ Amel-mande: İş yapmaktan kalmış, iş göremez durumda olan. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 31.

¹⁰⁶ Şütür şeklinde kaydedilen develer için bk. BOA, MAD.d., 374, s. 27-29.

edilmiştir. Bunlar Rûmî rahtlar olup bazıları zincir ve dizginlerle birlikte kaydedilmiştir. Bunların bazılarının rengi sarı, lacivert ve beyazdır.

Rahtların yanında binek hayvanlarını yönlendirmek için kullanılan gem ve mehmuzları da belirtmek gerekir. Defterde sim kaplama iki mehmuz ile bir çift licam ve bir tanesi Hind işi olmak üzere 10 adet at gemi bulunmaktadır. Binit takımlarıyla ilgili defterde tespit edilen diğer malzemeler arasında sayıları fazla olmayan at pazıbendi, mizana çultar denilen örtüler ile bohçalar vardır. Üveys Paşa'nın binit takımlarıyla ilgili birkaç kayıt da 1592 tarihli defterde yer almaktadır.

Savaş Ekipmanları

Üveys Paşa'nın muhallefat defterlerinde özellikle ilk defterde savaş ile ilgili kesici- delici, darp edici silahlar ile bunlardan korunmaya yarayan çeşitli zırh ve tolgalar ile sefer esnasında konaklamaya yarayan çok sayıda çadır ile hâkimiyet alametini temsil eden tuğ, sancak ve bayraklar vardır.

Kılıç ve Gaddareler:

Ateşli silahlar yaygın kullanılmaya başlayana kadar en önemli yakın dövüş silahlarından biri şüphesiz ki kılıçtır. Üveys Paşa'nın iki muhallefat defterinde de kılıçla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. 1591 tarihli defterde kılıç yerine Farsça “şemşir” kelimesi, 1592 tarihli defterde ise “kılıç” kelimesinin yazılması tercih edilmiştir. İlk defterde tespit edilen kılıçlar arasında gümüş, Şam işi, zer (altın), zümrüt ve firuze gibi taşla işlenmiş kılıçlar vardır. Tespit edilen kılıçlardan biri “şatır-ı kürde” olarak kaydedilen şatır denilen görevlilerin kullandıkları ince uzun kılıçtır. Diğer muhallefat kaydında ise kadife kaplı, yakut, zümrüt ve firuze taşla bezenmiş biri Diyarbekir işi olmak üzere üç kılıç ile bunlara ait kılıç namlusu ve rahtı vardır. Altın, zümrüt, yakut gibi değerli taşlarla bezelidir.

Muhallefat defterinde tespit edilen diğer kesici silah ise gaddaredir. Gaddare, pala cinsinden ağız ve uç taraflarının sırtı keskin yalmanlı kılıç türüdür.¹⁰⁷ İlk tereke defterinde sekiz gaddare ile ilgili kayıt tespit edilmiştir. Bunlar arasında Dımeşkî ve Rumelî yapımı sim gaddareler vardır.

Ok ve Yaylar:

Osmanlı ordusunun en önemli silahlarından biri de keman denilen yay ve oktur. 1591 tarihli defterde Üveys Paşa'ya ait 37 keman ile bunlara ait yedi kabza ve 23 adet tirkeş ve tirkeş kayışı tespit edilmiştir. Kayıtlarda kemanların neden yapıldığı belirtilmezken tirkeş ile kemerinin gümüş, sedef ve kadife işlemeli olduğu zikredilmiştir. Ok ve yayların yanında bir murassa zihgire rastlanılmıştır. Zihgirler; ok atarken başparmağa takılan bir tür yüzük çeşididir. 1592 tarihli diğer defterde ise Üveys Paşa'ya ait beş tirkeş tespit edilmiştir. Bunların hepsi Mısır işi olup ikisi zeberced taşlı murassa, ikisi ise gümüştür.

¹⁰⁷ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 640.

Tüfekler:

Üveys Paşa'nın tereke kayıtları arasında çıkan en önemli silahlardan bir tanesi tüfektir. Tüfekler, tekniğin ilerlemesiyle savaş meydanlarında gittikçe yaygınlaşmıştır. Üveys Paşa'nın yaşadığı dönemde de tüfekler önemli savaş aletleri arasında yer almaktadır. İlk defterde Üveys Paşa'ya ait 15 tüfek ile 27 tüfek veznesi tespit edilmiştir. Tespit edilen tüfeklerin üçü Rûmî, diğer üçü de sim kundaklı Cezayir tüfeğidir. Geri kalanların menşei belirtilmemiştir. Ayrıca defterde birkaç tane cedit, Frengî ve kara demir namlusu da kaydedilmiştir.

Topuzlar:

Osmanlı silahlarından bir tanesi de debbus adı verilen topuzlardır. 1591 tarihli defterde Üveys Paşa'ya ait dokuz debbus tespit edilmiştir. Bunların tamamı gümüşten yapılmıştır.

Koruyucu Ekipmanlar:

Koruyucu araçlar arasında tespit edilenler arasında siper, tolga ve cebe vardır. Bu malzemelerin neredeyse tamamı ilk defterde yer almaktadır. Koruyucu ekipmanlardan siper diğer zırhlardan farklıdır. Siper denilen bu araçlar daha çok metalden yapılır ve genelde yuvarlaktır. Tek elle tutulan siperler vücudu ok, kılıç ve topuz darbelerinden korumaya yarar. Defterde 62 adet siperle ilgili kayıt vardır. Bu kayıtlardan bazıları gilâf adı verilen siperlerin konulduğu kılıfla ilgilidir.

Vücudu koruyan diğer araç ise zırhlardır. Defterde bu tür ekipmanlar zırh, cebe, cevşen ve kolçak şeklinde kaydedilmiştir. Cebe ve cevşen genelde zincir ve halka ile örülü ya da levha şeklinde olan zırhlardır. Cebe, kullanılan yere göre cebe-i zanu¹⁰⁸, cebe-i uyluk şeklinde kaydedilirken bazen de cebe-i cevşen şeklinde terkip yapılarak kullanılmıştır. Zırhla ilgili diğer parça ise kolçaktır. Kolçak zırhın kola geçirilen parçalarına denilmektedir. Bunlarla ilgili çok miktarda kayıt vardır.

Vücudu koruyan zırhlardan sonuncusu ise başa giyilen bir çeşit miğfer olan tolgalardır. Üveys Paşa'nın ilk muhallefât defterinde tespit edilen tolga arasında tolga-i cebe-i arakiyye, tolga-i sim, tolga-i toygun şeklinde miğferler vardır. Bunların net sayısı bazı kayıtlarda bir miktar şeklinde kaydedildiği için bilinmemektedir.

Savaş aletleri ve zırhların dışında dikkat çeken aletler arasında düdük, zurna, nakkare gibi müzik enstrümanları vardır. İlk defterde 12 tane surna (zurna), üç kamış düdük ve üç çift nakkare ile altı mükemmel bakır boru tespit edilmiştir.

Diğer Ekipmanlar

Muhallefât defterinde tespit edilen savaşla ilgili eşyalar arasında son olarak otağ ve hayme denilen çadırlar ile hâkimiyeti temsil eden bayrak, tuğ ve sancaklar

¹⁰⁸ Diz. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1168.

vardır. 1591 tarihli defterde çok sayıda bayrak, sancak, tuğ ve hayme denilen çadırlar ile bunlara ait birçok eşya vardır.

Muhallefattan Elde Edilen Gelirler

Üveys Paşa'nın muhallefatı incelendiğinde eşyalarının bir kısmı Mısır'da satılmış ve satılan gelirin bir kısmı orada bazı masraflar için sarf edilmiştir. Mısır'da satılmayan eşyaları ise İstanbul'a gönderilmiştir. Satılan eşyaların büyük bir kısmı binek ve yük hayvanlarıdır. Zapt edilen ve satılan eşyaların gelirleri farklı başlıklar altında kaydedilmiştir.

Defterde ilk başta nakit paralarıyla ilgili kayıtlar vardır. H. 5 Recep 999/M. 29 Nisan 1591 tarihinde Pir Ali tarafından zapt edilen nakit parasının 41.587 sikke¹⁰⁹, 26.081 kuruş¹¹⁰ ve 68.513 para olarak verildikten sonra asıl malının toplamda 2.415.099 para olduğu belirtilmiştir. Bunun devamında Mısır Kadısı Mehmed Efendi, Pir Ali Çavuş ve Dergâh-ı âli kapıcılarının zapt ettiği Üveys Paşa'nın haremdeki sandıkta ise 20.578 sikke¹¹¹ para hesabı olarak ise 823.155 para tespit edilmiştir. Bunların 16.545 sikke-i hasene, 41 adeti Farusa?, Gavri ve Selimî, 9.048 adeti ise kem ayar (ayarı bozuk) olduğu belirtilmiştir. Bu paraların dışında Deşişe Nazırı Şemseddin Efendi, Mirliva Osman Bey, Üveys Paşa'nın eski kethüdası Hasan ve eski Mirahur Mehmed Ağa gibi kişilerden 815.677 para tahsil edilmiştir. Ayrıca kem ayar nukre (külçe gümüş), şikeste sim ve zeheb-i yek-rûzi bedeli olarak 1.851 sikke elde edilmiştir. Sim ve altın parçalardan elde edilen gelirin dışında, Hoca Nureddin Şüca'ya satılan kalkan bedeli olarak 43.500, Buhayre Mültezimi Emir Ömer'den 375.000 ve Mirliva Sinan Bey marifetiyle satılan binek ve yük hayvanlarından 278.727 para tahsil edilmiştir.¹¹² Mirliva Sinan Bey'in hayvanlardan elde ettiği gelirden 101.727 para çeşitli masraflar için harcanmış ve geriye 177.000 para kalmıştır.¹¹³ Bunun yanında elde edilen gelirden 68.509 para "vuzi'a min zâlik" kaydı ile çeşitli masraflar için çıkarılmıştır. Masraflar çıkarıldıktan sonra terekeden elde edilen gelir 41.587 sikke altın, 26.081 kuruş 4 para olarak verilmiştir. Bunlar sandıklara konularak İstanbul'a gönderilmiştir.¹¹⁴

Sonuç

Aydın'ın soylu ailelerinden olan Üveys Çelebi, Manisa'da kadılık mesleğini yürütürken Şehzade Murad ile tanıştıktan sonra şehzadenin maiyetine girmeyi başarmıştır. III. Murad'ın maiyetine girdikten sonra Üveys Çelebi sancak defterdarlığına getirilmiştir. III. Murad'ın tahta çıkmasıyla elde ettiği güç sayesinde dönemin veziriazamına karşı bir mücadele içine girmiş, bu mücadelede Sokullu Mehmed

¹⁰⁹ O dönemde 1 sikke=40 paradır. Bk. BOA, MAD.d., 374, s. 6.

¹¹⁰ O dönemde 1 kuruş =26 paradır. Bk. BOA, MAD.d., 374, 6.

¹¹¹ Burada 1 sikke=35 para olarak verilmiştir. Bk. BOA, MAD.d., 374, s. 6.

¹¹² BOA, MAD.d., 374, s. 2, 3

¹¹³ BOA, MAD.d., 374, s. 35.

¹¹⁴ BOA, MAD.d., 374, s. 6.

Paşa'ya karşı bir başarı kazanarak başdeftardalık görevine tayin edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Budin, Halep ve Şam valiliği görevine getirilen Üveys Paşa'nın iyi bir maliyeci olduğu faaliyetlerinden anlaşılmasına rağmen kişilik olarak savaşmayı pek sevmediği Şam valiliği esnasında Şark seferine görevlendirilmesine rağmen Şam muhafazasında kalmasından anlaşılmaktadır. Buradaki görevinden sonra, İstanbul'a gelmiş ve kısa bir süre sonra tekrar başdeftardar tayin edilen Üveys Paşa, Mısır valiliği görevine getirilmiştir. Mısır valiliği esnasında eyaletin hazinesini 500 bin floriden 600 bin floriye çıkarmak gibi büyük bir başarı elde eden Üveys, Mısır'da çıkan isyan neticesinde üzüntüsünden hastalanarak 1591'de vefat etti. Üveys Paşa hayattayken, III. Murad'a yakınlığından dolayı önemli bir nüfuz elde etti. Bu nüfuz sayesinde belirli bir taraftar kitlesine de sahip olduğu Mısır valiliğine tayin edilmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Üveys Paşa'nın oğlu Mehmed'in de Halep ve Şam eyaletlerinin valiliğine getirilmesi bunu desteklemektedir.

Osmanlı Devleti, Üveys Paşa'nın vefatı üzerine mallarının müsadere edilerek bir an önce İstanbul'a gönderilmesini istemiş ve konuyu yakından takip etmiştir. Müsadere edilen mal varlığı arasında binek ve yük hayvanları, kitaplar, savaş aletleri, giysileri, ev eşyaları ve nakit paralar bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde Üveys Paşa'nın almış olduğu eğitim ve bulunmuş olduğu konum gereği devrin entelektüel devlet adamları arasında olduğu söylenebilir. Bunun en önemli delili ise kütüphanesinden çıkan sayıları yüzün üzerinde olan çeşitli ilimlere dair eserlerdir. Bu eserler arasında İslamî ilimler, edebiyat, tarih, ziraat ve hayvanlara dair eserlerin olması Üveys Paşa'nın çok yönlü bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kitaplar arasında edebiyat ve İslamî ilimlere ait eserler onun Farsça ve Arapça'ya vukufiyetine işaret etmektedir. Tereke kayıtları arasında yer alan Osmanlı, Mısır, Eyyûbî ve İslam tarihine dair eserler onun tarihe de ayrı bir merakının olduğuna işaret etmektedir. Paşa'nın Halep, Şam ve Mısır gibi yerlerde görev yapması ve kütüphanesinde bu yörenin tarihiyle ilgili eserlerin bulunması görevi esnasında bölgeyi yakından tanıdığını göstermektedir. Kitapları arasında dikkat çekici diğer kitap ise atçılık ile ilgili olandır. Bu eser, Üveys Paşa'nın atlara karşı ayrı bir ilgisinin olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde devlet adamlarının sahip oldukları atlar onların iktisadî durumu ve statüsü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Atların renkleri ve binit takımları sahip oldukları servetleri ortaya koymaktadır. Üveys Paşa'nın sahip olduğu develer de dikkat çekmektedir. Develerin sayısının fazla olması ulaşım ve yük hayvanı olarak bu bölgelerde develerin daha çok kullanılmasıyla ilgilidir. Muhallefat defterinde at ve develerin renkleri, cinsleri ve değerlerinin verilmesi hayvanların kıymetinin tespiti hususunda önemli olduğunu göstermektedir. Üveys Paşa'nın terekesinde bunların dışında pamuklu, ipekli ve kürklü birçok giysileri ile birçok ev eşyası, savaş aletleri ve takıları da vardır. Bu tür şahsî ve ev eşyaları her devlet adamının terekesinde çıkabilen eşyalar arasında yer alır. Bunları değerli kılan ise sayılarından ziyade eşyanın türünün ve dönemdeki kur üzerinden değerlerinin verilmesidir. Eşyaların sikke ve para hesabı üzerinden değerlerinin belirtilmesi, eşya fiyatlarının tespiti ve önceki fiyatlarla kıyaslanma olanağı vermektedir.

Sonuç olarak önemli görevlere getirilen ve Mısır'da vefat eden Üveys Paşa'nın terekesinde çıkan eşyaları; kitapları, elbiseleri, ev eşyaları, takıları, binek hayvanları ve binit takımları, savaş eşyaları ve gelirler ana başlığı altında değerlendirilmiştir. Muhallefat defterlerinde verilen kişisel bilgilerin yanında eşyaların isim ve türleri, bunların fiyatları, döneminde tedavülde olan paralar ve para kurları hakkında bilgi vermesi açısından sosyo-kültürel ve iktisadî hayat hakkında önemli bilgiler vermektedir. Sadece ekonomik tarih araştırmaları çerçevesinde değil Osmanlı eğitim, düşünce ve kültür tarihi araştırmaları çerçevesinde değerlendirilebilecek kıymetli veriler sunmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda Üveys Paşa'nın şahsında devrin medrese eğitimi, kadılık ve defterdarlık yapan şahısların hangi kültür seviyesine sahip olabileceğini değerlendirme imkânı verecek kaynaklar ortaya koymuştur. Çalışmanın sonuçlarının bütüncül araştırmalara katkı sunacağı ümit edilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

In the Turkish Islamic States, when statesmen died or were dismissed, their properties and their inheritance were confiscated by the state and recorded as income to the treasury. This practice was practiced by the Umayyads, Abbasids, Ghaznavids and Seljuks before the Ottoman Empire. This practice became widespread in the Ottoman Empire after the time of Mehmed II (1444-1446, 1451-1481) and continued until the 2nd half of the XIXth century and the properties of many statesmen were confiscated until this period. One of the statesmen whose properties were confiscated was Üveys Pasha, who was given the title of Defterdar and Kara. There is not much information about the early period of Üveys' life. Üveys Pasha was the son of Kadı Muhiddin Mehmed, from one of the leading families of Aydın. His life changed when Murad III (1574-1595) was sent to the Sanjak of Manisa. Having met Murad III during a hunting trip, Üveys was soon appointed as the sanjak bookkeeper. Having the opportunity to be in the closest proximity of the prince, Üveys began to influence him like the famous scholar of the period Hoca Sadeddin and Raziye Kadın, the administrator of the harem. This did not sit well with Sokullu Mehmed Pasha (d. 1579), the grand vizier of the period, and after Sultan Murad III ascended the throne, he targeted Üveys Pasha and accused him of opening the ledgers without permission. Üveys Pasha saw this situation coming before Murad III's accession to the throne and the prince had to take some assurances against the Grand Vizier when he came to Istanbul upon his father's death. After Murad III's accession to the throne, Üveys Pasha faced the accusations of the grand vizier and despite this situation, he was appointed as chief bookkeeper after a short time. Having increased his power over the sultan during his term as chief bookkeeper, Üveys Pasha served as governor of Budin, Aleppo and Damascus respectively. During his governorship of Damascus, despite being assigned to the Eastern campaign, Üveys Pasha managed to stay in the defense of Damascus and fought against the Druze. Üveys Pasha was removed from the governorship of Damascus with the promise of the governorship of Egypt and came to Istanbul, served as the chief bookkeeper again before being appointed Governor of Egypt in 1586. Until the beginning of 1591, Üveys Pasha served as the governor of Egypt and during his tenure, he managed to increase the Egyptian treasury to 600 thousand florin and gained the favor of the Sultan. In 1591, Üveys Pasha died due to the rebellion of Egyptian soldiers and his properties were confiscated

and seized. The committee to confiscate the property of Üveys Pasha included Mehmed Efendi, the kadi of Egypt, Yahya Efendi, the bookkeeper, Davud Agha, the Babussaade Agha, Mirliva Sinan, Mirliva Hüseyin Bey, Mirliva Rüstem Bey and Mehmed Bey, the former Mirliva of Ibrim, Divan Naib Hasan Efendi, Ruznameci Yusuf Çelebi, Değişe Nazırı Şemşeddin Efendi, Üveys Pasha's chamberlain Behram and some of his subordinates, Pir Ali Çavuş, the janitors of the Dergah-ı ali, and the Egyptian Divan's contractors.

In order to closely follow the process from the seizure of Üveys Pasha's belongings until they were sent to Istanbul, the Ottoman Empire ordered the Egyptian bookkeeper and kadi to meticulously identify Üveys Pasha's estate and send it to Istanbul by ship under the escort of Pir Ali Çavuş. In addition, edicts were sent to the beys of Rhodes, which was on the ship's route, ordering them to send the ship with Üveys Pasha's belongings and his family as soon as possible.

Those of Üveys Pasha's seized goods that could not be sent to Istanbul were sold and the money was put in chests and sent to Istanbul. Among the identified belongings of Üveys Pasha, there are many clothes, household goods and riding gear, books and animals. Each of these is extremely significant in terms of important information about the period. However, the most important of his belongings are his books and animals. Üveys Pasha's library contains more than 100 works of various sciences belonging to authors who were famous in their time. Among the main authors of these works are famous people such as Zamakhshari, Ibn Jazari, Muhyiddin-i Arabî, Abu Hanifa, Imam Gazzalî, and Suyutî. Üveys Pasha's library contains important works of Islamic sciences such as fiqh, hadith, Sufism and tafsir. In addition to these, works on history, literature, medicine, agriculture and animal husbandry are also noteworthy. Regarding history, there are works on Egyptian, Ayyubid, Ottoman and Islamic history. *Tawarih-i âl-i Osman* and *Selimnames* are noteworthy works on Ottoman history. It is understood from these works that Üveys Pasha was interested in agriculture and animal husbandry as much as he was interested in history. These works from Üveys Pasha's estate show that he had an intellectual personality in addition to his knowledge of Arabic and Persian and that he tried to get to know the history of the places where he served.

Another noteworthy record in Üveys Pasha's estate is the one related to his livestock. The number of horses and camels of Üveys Pasha shows that he had a special interest in them. In addition, the work on horses and horse breeding among his books shows that Üveys Pasha had a special interest in horses. Even before his death, Üveys Pasha sent some of his horses to Sultan Murad as a gift. Upon his death, Üveys Pasha's riding animals were identified and sold in Egypt. Some of the proceeds from the sale of the animals were spent on some expenses in Egypt. The rest of the money was put in chests to be sent to the treasury. A significant amount of income was generated from the sale of Üveys Pasha's belongings.

In this study on the life and estate of Üveys Pasha, the items in his estate are evaluated under the main headings of books, clothes, household items, jewelry, riding animals and riding suits, war equipment and revenues. In addition to the personal information given in the *Muhallefat* books, the names and types of items, their prices, the coins in circulation during the period and the exchange rates are important because they provide important information about socio-cultural and economic life.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları ve Yazma Eserler

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),
Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d)
Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d)
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri (TS.MA.d)
Mehmed bin Yusuf Hallak, *Tarih-i Mısır*, (İstanbul Üniversitesi Yazmaları, Nekty00628)

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akıllı, Kadir: *Peçevî Tarihi (184b-218a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.
- Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, Alî Sâtî' Efendi, Süleyman Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî' (İstanbul Camileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Barkan, Ömer: "Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659), *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, III/5-6(1966), 1-449.
- Bostancı, H. Muharrem: *19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Bozkurt, Fatih: "Osmanlı dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22 (2013), s. 193-229.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın 1973 İl Yıllığı, haz. Cevat Ergenekon, İzmir: Karınca Matbaacılık (tarihsiz).
- Dağlı, Barış: *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Demirsoy, Soner: *Vekâyi'-i Ali Paşa (İnceleme-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, haz. Aydın Sami Güneyçal, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1999.
- Emine, Dengeç: "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları", *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(20) 2011/1, s. 1-20.
- Efeoğlu, Zekiye: *Evlîya Çelebiye Göre Mısır Beylerbeylerinin Mısır'a Geliş ve Gidişleri*, (Yüksek Lisans tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, yay. haz. Ali Çavuşoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Gök, İlhan: "Diyarbakir Valisi Hüzeyin Paşa-zade Sarı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı", *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2020), s. 23-57;
- Gökbilgin, M. Tayyib: "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği 1578-1580", *Tarih Dergisi*, 2(2020), s. 17-34.
- Gökpınar, Bekir: "Rakka valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın Muhallefatı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2020), s. 144-191.
- Gökpınar, Bekir: "Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefatı (1716)", *SDÜ Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56) 2022, s. 130-150.
- Jorga, Nicolae: *Osmanlı Tarihi*, C. 3, yay. haz. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer Epeçeli, İstanbul:Yeditepe Yayınları, 2005
- Joseph Freiherr von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-IV*, yay. haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, İstanbul:Üçdal Neşriyat, 1992.

- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi, C. II*, haz. Şevki Nezihi Aykut Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.
- İşık, Mustafa: *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Kara, Nimet: *Pervâne bin Abdullah'ın Kitâb-ı Melhame'si Üzerine Tarihi Dil Bilgisi Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Koçu, Reşat Ekrem: *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye (4/1)*, haz. Mustafa Keskin v.dğr., İstanbul: Sebil Yayınevi, 1997.
- Joseph Freiherr von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-IV*, yay. haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992.
- İnalçık, Halil: "15. Asır Türkiye İktisadî ve İctimaî Tarihi Kaynaklar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1953), s. 52-75.
- Kütükoğlu, Bekir: "Murad III" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXI, 172-176.
- Özcan, Tahsin: "Muhallefat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2020, XXX, 405-406.
- Özdemir, Fatih: *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire (Has Ahûr) Teşkilâtı*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, 1972.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid: *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul: İstanbul Fakültesi Basımevi, 1990.
- Seçkin, Selçuk: "17. Yüzyılın Önemli Minyatürlü Yazması Vekayi-i 'Ali Paşa", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21 (2007), s. 95-122.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarihi Selânikî-I*, haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 112.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi-II*, haz. Vahit Çubuk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), s. 332.
- Tarama Sözlüğü I, haz. Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Taşkın, Osman: "Sultan I. Abdulhamid'in Adamı Karavezir Seyyid Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Muhallefâtı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3) 2019, s. 546-571.
- Taşkın, Osman- Kırca, Ersin: "Pargalı İbrahim Paşa'nın Müsadere Olunan Muhallefatı ve Mal Varlığına Ait Kayıtlar", *History Studies*, 13(3) 2021, s. 1009-1036.
- Telci, Cahit: "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/2 (2007), s. 145-166.
- Tomar, Cengiz: "Müsâdere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXII, s. 65-67.
- Türkal, Merve Karaçay: "Erzurum Valisi Şahin Mustafa Paşa'nın Muhallefatı" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı) (2019), s. 283-295.
- Türkal, Merve Karaçay "Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın Muhallefatı (1692-1694)", *Selçuk Türkiyat*, 52 (2021), s. 213-237.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Tarihi*, III/I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.
- Ünal, Mehmet Ali: "Osmanlı Devleti'nde Müsadere", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49 (1987), 95-111.

- Yıldız, Murat: “Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Muhallefatı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 26 (Bahar 2012), s.
- Yiğit, Osman: *Topkapı Sarayı Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2018.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm: *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 3*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe, 2011.